

REFLEKTERENDE SAMTALER I TRONDHEIM FENGSEL

Evalueringsrapport høsten 2012

Kristin Viggen og Tora Landrø

Høgskolen i Sør-Trøndelag

FORORD

Høgskolen i Sør-Trøndelag ble i 2010 engasjert av Trondheim fengsel for å evaluere virksomheten rundt *reflekterende samtaler* som et tilbud for innsatte. Dette er den første forskningsbaserte undersøkelsen i Norden når det gjelder samtaleformen og dens resultater, og den første i fengselssammenheng noensinne. Kriminalomsorgen region Nord og Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST) har finansiert det toårige forskningsprosjektet som denne rapporten er et resultat av. Førstelektor Geir Hyrve ved HiST har vært veileder for prosjektet. Målsettingen for prosjektet har vært å undersøke virkningen av å tilby slike samtaler, sett primært fra de innsattes og tidligere innsattes ståsted. For å vurdere betydningen for fengselet er også erfaringer fra betjenter og andre ansatte innhentet.

Vi håper at rapporten kan gi et innblikk i de reflekterende samtalenes egenart, og hvordan denne passer inn i fengselssammenheng. Videre mener vi at reflekterende samtaler representerer en alternativ fangebehandling, som kan komme til anvendelse i flere fengsler. Gjennom rapporten håper vi at det blir kjent hvordan reflekterende samtaler kan fremme fengselets sikkerhet og innsattes muligheter for rehabilitering. Vi tror at rapporten kan være nyttig lesing for både ansatte i fengsel, betjenter under utdanning, så vel som politikere og myndighetspersoner.

Evalueringen er utført av cand. polit. sosionom Kristin Viggen og sosiolog Tora Landrø. Kristin Viggen står som ansvarlig prosjektleder og utfører, mens Tora Landrø har bidratt til siste del av datainnsamlingen, analyse av resultatene og utforming av rapporten i samarbeid med prosjektleder.

Stor takk til de innsatte og tidligere innsatte som stilte til intervju, deres beretninger har vært avgjørende for prosjektets gjennomføring og resultater. Hvert enkelt intervju bidro til unik og viktig informasjon. Stor takk også til betjenter og andre ansatte i Trondheim fengsel som til daglig gjennomfører reflekterende samtaler med innsatte i en ellers travel arbeidshverdag. Mange takk til dere som stilte til fokusgruppeintervju for å dele deres tanker og erfaringer med oss, men også alle andre som på ulike måter har bidratt og engasjert seg i veiledningsseminarer og samlinger i løpet av prosjektperioden.

Til sist vil vi rette en spesiell takk til seniorrådgiver ved Trondheim fengsel Gunnar Aadde Brevik, som har vært initiativtaker og ledet virksomheten rundt reflekterende samtaler i fengselet fra starten av, og som også har vært vår kontaktperson i arbeidet med undersøkelsen. Trondheim fengsel kan med stolthet se tilbake på flere års samtalevirksomhet, takket være hans veiledning og inspirasjon. Hans tro på reflekterende samtalers potensial i fengselssammenheng – på at betjenter kunne bruke verktøyet og at innsatte kunne profitere på det – har hatt avgjørende betydning for reflekterende samtaler i Trondheim fengsel.

Kristin Viggen

Tora Landrø

Trondheim høsten 2012
Høgskolen i Sør-Trøndelag
Avdeling for Helse- og Sosialfag

INNHold

FORORD	3
INNHold	4
1 INNLEDNING	7
1.1 Bakgrunn	7
1.2 Reflekterende samtale	8
Figur 1 Den reflekterende samtalen.....	9
1.3 Hva innebærer det å være i fengsel?	9
1.4 Hvem er i fengsel?	10
1.5 Trondheim fengsel.....	10
1.6 Forskningsprosjektet Reflekterende samtaler	10
1.6.1 Formål og problemstillinger	11
1.7 Rapportens oppbygging og leserveiledning	11
2 TEORETISK GRUNNLAG.....	13
2.1 Tanken bak reflekterende samtaler	13
2.2 Den ikke-vitende posisjon	14
2.3 Språkets betydning.....	15
2.4 Ytre og indre dialoger	15
2.5 En forskjell som gjør en forskjell	16
2.6 Kroppen som redskap i samtalen	17
2.7 Anerkjennelse.....	18
2.8 Om «å fortelle seg selv»	19
2.9 Selvførståelse gjennom refleksjon	20
3 MED REFLEKTERENDE SAMTALER SOM CASE	21
3.1 Prosjektets ulike faser	21
3.2 Datainnhenting.....	22
3.3 Utvalg	23
Tabell 1 Oversikt over intervjuer.....	24
3.4 Datamateriale og analyse.....	24
3.5 Etske og metodiske betraktninger	25
4 RESULTATER	26
4.1 En unik samtaleform	28
4.1.1 En likeverdig normalsamtale	28

4.1.2 «Et frirom»	29
4.1.3 En tredjeperson som lytter og reflekterer	30
4.2 De innsattes utbytte av samtale	31
4.2.1 «Jeg føler meg sett og hørt»	31
4.2.2 «Godt å få ut litt damp»	32
4.2.3 Refleksjonen fortsetter	34
4.3 Betydning for fengselet	35
4.3.1 Økt sikkerhet gjennom konfliktdeмпing og forståelse	36
4.3.2 Relasjon mellom ansatt og innsatt	38
4.3.3 Betjentenes reflekterende blomstringstid – «det beste som har skjedd».....	41
4.4 Samtalenes betydning på lengre sikt	41
4.4.1 «Det å skape en framtid som er lys»	42
4.4.2 «Det handler jo litt om å forandre på seg selv, da»	43
4.4.3 Relasjoner utenfor fengselet	45
5 OPPSUMMERING OG DRØFTING AV FUNN.....	48
5.2 En anerkjennende, fordomsfri og stimulerende samtale	48
5.3 Språket letter kroppslig smerte.....	49
5.4 Gjensidig tillit og «relasjonssikkerhet».....	50
6 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER OG VEIEN VIDERE	52
REFERANSER	57
VEDLEGG 1: Godkjenning fra Kriminalomsorgen region Nord.....	60
VEDLEGG 2: Godkjenning fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste.....	64
VEDLEGG 3: Informasjonsskriv for informanter.....	65

1 INNLEDNING

En dag er du glad, så en dag er du bekymret, og det kan ta over alt, så du kan bli helt utslitt. Hvis det ikke var for reflekterende samtaler, jeg skulle bli en dårlig mann..

Denne rapporten retter søkelyset på Trondheim fengsels tilbud om *reflekterende samtaler* for innsatte. I reflekterende samtaler har den innsatte en samtale med en ansatt, mens en annen ansatt sitter ved siden av og lytter til samtalen og innimellom kommer med sine refleksjoner. Formålet er at den innsatte skal kunne gjøre seg kjent med egne tankemønstre, følelser, handlemåter og forståelsesformer, og hvordan disse henger sammen. Samtalen som verktøy for å oppnå forståelse og innsikt er kjent og mye brukt i relasjonsarbeid innenfor sosialt arbeid. Innenfor kriminalomsorg representerer det imidlertid noe ganske nytt. Tradisjonelt er kommunikasjonen mer praktisk rettet i fengselet, med overbringelse av informasjon og beslutninger. I reflekterende samtaler er et viktig prinsipp at det skapes rom for ulike forståelsesmåter, og at samtalen skal være på den innsattes premisser. Rom for å hvile i samtalen og lytte til hverandre er andre prinsipper som vektlegges. Da kan også nye tankeprosesser og språklige uttrykksformer utvikles. Gjennom de innsattes egne beretninger vil denne rapporten gi et unikt innblikk i det spesielle ved disse samtalene og hva mennesker som sitter i fengsel får ut av å være i dem.

1.1 Bakgrunn

I Faforrapporten *Levekår blant innsatte* (Friestad og Hanssen 2004) bemerkes det at 40 % av de innsatte sier at de ikke har noen å snakke med. Tilsvarende konkluderer NIBR/KRUS evalueringsrapport *Brobyggerprosjektet* (Gotaas og Højdahl, 2006), et prosjekt rettet mot arbeid overfor unge domfelte menn med somalisk og pakistansk bakgrunn. Rapporten konkluderer med at noe av det som hadde størst betydning for de innsatte ungdommene i Brobyggerprosjektet var at de fikk snakke med noen de hadde tillit til og som viste dem respekt. I forbindelse med utarbeiding av Stortingsmelding 37 (2007-2008) ble det i 6 fengsler tatt i bruk dialogkonferanse som arbeidsmetode. Der deltok både ansatte og innsatte. Temaet var: ”Hvordan er en god dag i fengselet for meg i NN fengsel?” Det som ble fremhevet som et poeng var: En god dag i fengselet for dem, var en dag da de ble sett, hørt og respektert som den de er (St.meld. 37: 21).

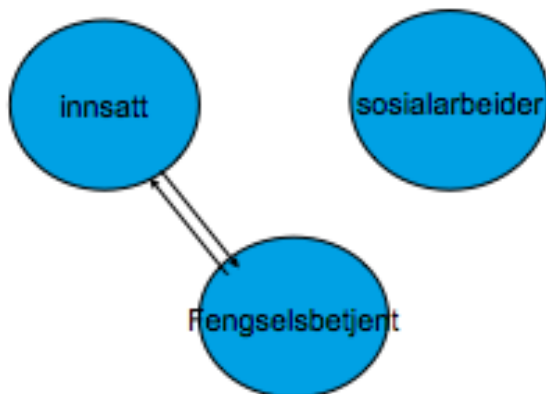
Trondheim fengsel har siden 2004 bevisst arbeidet for å imøtekomme dette behovet, og gitt tilbud om reflekterende samtaler. Kalmar fengsel i Sverige (Wagner 2010), Herstedvester fengsel i København, Danmark (Grossen 2010) og Trondheim fengsel i Norge (Aadde Brevik 2010) har gjennom flere år arbeidet med å utvikle et samtaleverktøy i en systemisk kontekst gjennom reflekterende samtaler. Kalmar fengsel gav tilbudet fra begynnelsen på 1990-tallet og fram til 2008, under regelmessig veiledning av professor i samfunnsmedisin, psykiater Tom Andersen ved Universitetet i Tromsø (Wagner 2006). Herstedvester fengsel gir fortsatt tilbudet og har holdt på siden 2003. I Trondheim fengsel ble virksomheten tidlig forankret i fengselsledelsen. De ansatte ble oppmuntret til å gi tilbudet til de innsatte, og i løpet av oppstartsperioden ble det bedre lagt til rette for at de ansatte skulle kunne gjennomføre samtaler. Ansatte sier at de opplever det ikke lenger som et prosjekt, men at reflekterende samtaler nå er blitt en del av den daglige driften.

1.2 Reflekterende samtale

En reflekterende samtale er en samtale som følger en bestemt struktur. Den innsatte sitter på et eget rom sammen med to betjenter eller sivilt ansatte, hvor de sitter i en trekantformasjon. Det er kun en person som kan snakke om gangen, og de snakker etter tur uten avbrytelser. Samtalen skal være på den innsattes premisser, og den innsatte velger fritt et tema som han eller hun ønsker å snakke om. Dette kan være bekymringer i forhold til familie eller andre utenfor fengselet, frustrasjoner i forhold til soningen, medinnsatte eller regelverk, eller det kan være tidligere hendelser eller opplevelser som de har begynt å tenke på etter at de ble isolert i fengsel. En av de ansatte fører samtalen med den innsatte, og kan stille noen oppfølgende spørsmål underveis. Det er her et viktig prinsipp at kommentarene er positive og at spørsmålene er løsningsfokuserte. Etter en stund stopper samtalen og tredjepersonen reflekterer over det han/hun har hørt. Her skal bestandig refleksjonen starte med en anerkjennelse av det den innsatte har fortalt. Den som reflekterer kan gjenta noe av det som er blitt sagt, undre seg med en positiv holdning, og stille utdypende spørsmål. Kommentarene og responsen tar den innsatte og samtalepartneren med seg inn i den videre samtalen. Dette gir den innsatte mulighet til å reflektere over responsen fra de andre. Samtalen kan skifte flere ganger mellom at den innsatte forteller og at den innsatte lytter til refleksjonene fra de andre.

Hensikten er at den innsatte skal få oppleve at det han forteller har betydning og blir tatt på alvor. I tillegg til at tredjepersonen er til stede og reflekterer, og at samtalen foregår på den innsattes premisser, legges det vekt på at den innsatte skal oppleve at dette er en likeverdig samtale. På denne måten representerer reflekterende samtaler noe annerledes i fengselssammenheng.

Figur 1 Den reflekterende samtalen

1.3 Hva innebærer det å være i fengsel?

Kriminelle handlinger møtes med det Christie (2007) omtaler som *formell kontroll*. Rettsapparatet er en formell instans og fengselet en formell institusjon, hvor idealene er likebehandling, fastlagte regler, rutiner og følelsesnøytralitet. Goffman (2001 [1967]) beskriver en rekke karakteristiske trekk ved lukkede institusjoner, som kan forventes å opptre i større eller mindre grad i et fengsel. For det første vil den innsatte utsettes for en *rolleberøvelse*, hvor vedkommende ikke lenger fritt kan velge sin atferd og sine gjøremål. Man fratras personlige og identitetsskapende eiendeler og må gjerne «omprogrammeres» for å passe inn i fengselets rutiner og regler. Frihetsberøvelsen kan også innebære en opplevelse av ydmykelse og nedverdiggelse, idet man mister retten til selvbestemmelse og privatliv. Et annet kjennetegn er et tydelig skille mellom institusjonens ansatte og de innsatte, ut ifra fengselets hierarkiske organisering.

1.4 Hvem er i fengsel?

Forskningsstiftelsen Fafos levekårsundersøkelse (Friestad og Hanssen 2004) viser at fangepopulasjonen har en opphopning av levekårsproblemer. To tredjedeler av de innsatte har en oppvekst preget av ett eller flere alvorlige problemer, tre av ti har vært i kontakt med barnvernet innen fylte 16 år. De innsatte har generelt lav utdanning og svak tilknytning til arbeidsmarkedet. De fleste har langt lavere arbeidsinntekt enn befolkningen for øvrig, og mange oppgir sosialhjelp og kriminalitet som viktigste inntektskilder. Fire av ti befinner seg under fattigdomsgrensa, og en tredjedel av de innsatte er bostedsløse. Mange av dem sliter med dårlig helse, halvparten har en eller flere kroniske sykdommer. De er, i langt høyere grad enn befolkningen for øvrig, plaget med psykiske problemer. Seks av ti innsatte har rusproblemer, og kvinnene er hardest belastet. Over halvparten av dem har barn, og de fleste har kontakt med barna ukentlig eller oftere. Tre fjerdedeler av de innsatte har levekårsproblemer på to eller flere levekårsområder.

Dette betyr at de aller fleste har behov for hjelp og tilrettelegging for å bedre sine levekår. Eksempler på aktuelle tiltak er knyttet til faktorene som er nevnt i St.meld. 37 (2007-2008): bolig, økonomi, arbeid, utdanning, rusbehandling, sosialt nettverk og helse. For bedre å kunne nyttiggjøre seg slike tiltak som iverksettes under soning og etter løslatelse, er det en forutsetning at den innsatte har et forhold til seg selv og sine behov. Reflekterende samtaler kan på sikt således bidra til bedret mestringsevne.

1.5 Trondheim fengsel

Trondheim fengsel har tre avdelinger, høysikkerhetsavdelingen Nermarka med 144 plasser som er organisert som et ordinært fengsel, lavsikkerhetsavdelingen Kongensgate med 11 plasser som tidligere het Frigangshjemmet, og lavsikkerhetsavdelingen Leira som er en såkalt åpen avdeling med arbeidstrening eller skoletilbud for totalt 29 innsatte. Denne undersøkelsen er gjennomført i Trondheim fengsel, avdeling Nermarka.

1.6 Forskningsprosjektet Reflekterende samtaler

Etter flere års praksis og om lag 500 reflekterende samtaler, ble det ønskelig å få dokumentert aktiviteten i forbindelse med reflekterende samtaler i Trondheim fengsel. Våren 2010 ble det

startet et samarbeidsprosjekt mellom Trondheim fengsel og Høgskolen i Sør-Trøndelag (HiST), hvor målsettingen var å evaluere hvilken betydning reflekterende samtaler med betjenter og sosialarbeidere har for de innsattes liv og utvikling. Evalueringsprosjektet er finansiert av Kriminalomsorgen region Nord og HiST. Av ulike årsaker var det i begynnelsen tidvis problematisk å kunne gi tilbud om reflekterende samtaler til alle som kunne ha behov for det. Derfor var det viktig å sette fokus på aktiviteten for å øke volumet av den, og evalueringsprosjektet ble supplert med et kvalifiseringsprosjekt. Delprosjektet ble finansiert gjennom praksiser fra HiST. Denne rapporten er en oppsummering av evalueringsprosjektet. Det er dessuten skrevet en sammenfatning av kvalifiseringsprosjektet, som er utgitt i form av et bokkapittel (Viggen og Landrø 2012).

1.6.1 Formål og problemstillinger

Målsettingen for prosjektet har vært å evaluere hvilken betydning reflekterende samtaler med betjenter og sosialarbeidere har for de innsattes liv og utvikling. Reflekterende samtaler har som hensikt å være med på å skape gode utviklingsmuligheter for den som soner i fengsel. På bakgrunn av dette har evalueringsprosjektet tatt utgangspunkt i følgende problemstillinger:

1. *Medfører reflekterende samtaler bedre forhold under soning?*

Kan innsatte bli mer tilfreds og få et bedre forhold til soningssituasjonen sin?

Kan dette igjen bedre den dynamiske sikkerheten for innsatte og ansatte?

2. *Medfører reflekterende samtaler bedre muligheter for rehabilitering og tilbakeføring til et vanlig liv etter soning?*

For å søke svar på problemstillingene har vi benyttet individuelle intervju, fokusgruppeintervju, observasjon og spørreskjema. Både innsatte, ansatte og løslatte har deltatt i undersøkelsen.

1.7 Rapportens oppbygging og leserveiledning

Denne rapporten er skrevet med tanke på at flere ulike lesere kan få nytte av den, og vi har forsøkt å bygge den opp slik at hver enkelt kan plukke ut de delene som er mest aktuelle for seg. Når vi her beskriver noe av innholdet i hvert kapittel, har vi også forsøkt å antyde en form for leserveiledning.

Dette innledningskapitlet har presentert prosjektets bakgrunn, mål og problemstillinger.

I kapittel 2 vil vi presentere reflekterende samtalers teoretiske forankring. Reflekterende samtaler har sitt utspring i møtet mellom vitenskapsteori og praksis. Kapitlet gir en innføring i hovedelementene i det som Tom Andersen vektla som teoretisk grunnlag for reflekterende samtaler. Dette kan være spesielt interessant for de som ønsker å forstå samtaleformens opprinnelse og/eller jobbe med reflekterende samtaler.

Deretter vil vi i kapittel 3 redegjøre for vår framgangsmåte i dette forskningsprosjektet. Her beskrives datainnsamlingsmetodene, utvalget og analysestrategien, og vi gjør oss noen etiske og metodologiske betraktninger. Dette kapitlet er interessant for de som er opptatt av hvordan vi har gått fram for å gjennomføre evalueringen.

Kapittel 4 vil vi betegne som rapportens hoveddel, med presentasjon og drøfting av funn. Her har vi ønsket i størst mulig grad å formidle innsatte, løslatte og ansattes stemme. Derfor viser vi hyppig til sitater fra intervju og samtaleskjemaer, samtidig som vi kommenterer disse og setter dem i sammenheng med teorien. I dette kapitlet belyses det unike ved samtaleformen, de innsattes utbytte av samtaler, hvordan samtaler innvirker på fengselsmiljøet, og hvilken betydning samtaler kan ha for de straffedømte på lengre sikt.

I kapittel 5 oppsummerer vi og sammenfatter funnene fra rapporten. Her vil vi også gjøre oss noen refleksjoner rundt muligheter og utfordringer knyttet til bruk av reflekterende samtaler i fengsel og rehabiliteringsarbeid.

I kapittel 6 gir vi noen avsluttende refleksjoner og betraktninger.

2 TEORETISK GRUNNLAG

Her ønsker vi å gi et teoretisk rammeverk som kan belyse undersøkelsens funn. Perspektivene som har bidratt til å utforme reflekterende samtaler gjennomgås i kapitlets første del. Her vektlegges Tom Andersen sin skriftliggjøring av arbeids- og tenkemåten, samt noen av de tenkere og praktikere han har hentet inspirasjon fra. Videre har Axel Honneth utviklet en teori om ulike former for anerkjennelse, som kan bidra til å forklare betydningen av at innsatte blir sett og hørt gjennom reflekterende samtaler. I tillegg ønsker vi å se på utviklingsmuligheter for språk, refleksjonsevne og selvforståelse ved hjelp av perspektiver fra Charles Taylor og Hannah Arendt.

2.1 Tanken bak reflekterende samtaler

Reflektere er et latinsk ord, re-flectere, og betyr å bøye tilbake. Jeg tenker å bøye eller bende «noe» tilbake til det dette «noe» kom fra og dermed hang sammen med (Andersen 2006: 33).

Reflekterende samtaler handler om å bruke kroppen som redskap, om språkets betydning, og om å være til stede i samtalen. Arbeidsmåten har sitt utspring i det terapeutiske miljøet ved Universitetet i Tromsø på 1980-tallet. Tom Andersen beskriver i boken *Reflekterende prosesser* (2010) hvordan det vokste fram en ide om å fokusere mer på prosessen som foregikk når klientene snakket sammen, og når klientene snakket med terapeutene. I en familiesamtale ble det forsøkt å snu lyden på mikrofonene og lyset på enveisspeilet, slik at familien kunne se og høre terapeutenes samtale om dem. Da erfarte man at familien fikk nye tanker og ideer og kommuniserte lettere. Samtidig ble avstanden mellom klient og terapeut mindre, man jobbet sammen med klientene om å fremme ulike forståelsesmåter. De nye betraktningene som framtrer kan klienten vurdere i tillegg til sine egne betraktninger, og dermed få muligheten til å løse litt opp i et problem eller tanke-system som virker fastlåst (Andersen 1992b, 1999, 2010). Dette skiftet beskrev Andersen som at man gikk fra å si 'enten eller' til å si 'både og'.

Reflekterende samtaler forbindes med sosialkonstruktivismen, som vektlegger hvordan vår virkelighetsforståelse blir til gjennom handlinger og interaksjon (Wenneberg 2002). Tom Andersen (2006: 40) mente at «beskrivelsene skapes gjennom samtaler». Innenfor terapi har man tradisjonelt vært opptatt av å føre klienten mot et ønsket mål. Ifølge Andersen (1999) vil

det være viktigere å føre et samarbeid med klienten framfor en veiledning av klienten. Troen på at forandring skjer innenfra står sentralt i reflekterende samtaler (Andersen 2006). Mennesker er levende og bevegelige, og må behandles deretter. Hypoteser vil derfor være et dårlig utgangspunkt, fordi de leder oppmerksomheten i en bestemt retning og mot en bestemt slutning (Andersen 2010). For Andersen var det viktigere å være mest mulig til stede i selve samtalen, uten at forutinntatttheter styrte den dialogiske prosessen. Ved å vende seg vekk fra den kliniske tilnærmingen til klientene, setter man det som blir sagt her og nå i fokus og viser respekt for de opplevelser og erfaringer som meddeles (Andersen 1992a). Andersen ønsket å forlate ideen om at det ligger noe «bak»: «Vi må slutte å tenke på disse antatte psykologiske bakenforliggende strukturene, mente han» (Heier 1995: 20). I tillegg kommer prinsippet om ressursfokus i samtalen. Framfor å framheve feil og fastlåste situasjoner vendes oppmerksomheten mot det som kan bidra til åpning og utvidet forståelse.

2.2 Den ikke-vitende posisjon

I reflekterende samtaler legges vekt på en hermeneutisk og lingvistisk tilnærming, hvor man ser på samtalen som et meningsbærende og språkbærende system (Anderson og Goolishian 1992). Man er opptatt av hva som blir sagt og gjort, og hvordan dette har sammenheng med situasjonen, framfor på årsakene til situasjonen og det bakenforliggende. Mening skapes gjennom dialog og samhandling, og terapeutens viktigste bidrag til dette er å stille spørsmål med utgangspunkt i en *ikke-vitende posisjon* (ibid.) Tidligere erfaringer bør ikke få komme i veien for nye forståelsesmåter. Hva man vet eller tror man vet om en person ifra før, bør ikke kunne hindre at man lærer å kjenne nye sider ved denne personen. I samtalene mellom fengselsbetjenter og innsatte bør betjenten derfor være åpen for å lære å kjenne nye sider ved den innsatte. I tråd med hermeneutisk tenkemåte skal man være bevisst sin egen forforståelse og være åpen for at nye forståelsesmåter kan utvikles.

Et prinsipp som understrekes i samtalen, er å lytte til hva folk sier, og ikke prøve å finne ut hva de egentlig mener. (...) En må ikke tillegge mening og tolke ordene, men pakke deres betydning ut sammen med klientene (Sundet 2006: 29).

Ved å få forståelse for flere deler av en persons liv og tenkemåte, vil man også lettere kunne forstå hele personen. Gjennom den hermeneutiske sirkelen utveksles meninger som bidrar til en forståelse av helheten disse inngår i. Slik skapes nytt meningsinnhold for alle parter gjennom samtalen (Anderson og Goolishian 1992).

2.3 Språkets betydning

Det mest sentrale virkemiddelet og det som gis størst plass i reflekterende samtaler er språket. I form av klientens beretning, spørsmål som stilles, de som lytter sine refleksjoner, og klientenes refleksjoner over deres tanker. Tom Andersen vektla at ord og andre uttrykk *berører* tilhørerne og bærer med seg mening (Shotter og Katz 2008). Gjennom språklige uttrykk øker muligheten for å kunne bli forstått og til å kunne forstå seg selv. I et fengsel har rolige samtaler begrenset plass, og det kan derfor oppstå misforståelser og konflikter. Det er dessuten mange som ikke er vant til å bli sett og hørt, og som mangler ord og begreper til å uttrykke seg. Utagering og aggresjon kan også tolkes som en mangel på andre uttrykksmåter (Wagner 2006, 2008, 2009). Ved å la den innsatte snakke fritt og unngå konfrontasjoner i de reflekterende samtalerne åpnes muligheten for å *hvile i samtalen*, noe som gir rom for ettertanke og refleksjon (Wagner 2006). En av de Andersen hentet inspirasjon fra var Harry Goolishian, han uttalte blant annet at *man vet ikke hva man tenker før man har sagt det*. Altså tilkommer meningen først når man uttrykker og formidler tankene. Reflekterende samtaler gir således rom for å omskape tanker til ord og dermed skape forståelse og sammenheng.

2.4 Ytre og indre dialoger

Målet for en terapeutisk samtale blir å skape rom for en slik reflekterende prosess der deltakerne, når de skifter mellom ytre og indre dialoger, kan få fremgang i sine egne prosesser (Seikkula 2006: 118).

Reflekterende samtaler kan forstås ut ifra et biopsykososialt perspektiv, hvor man binder sammen kroppslige, sosiale og psykologiske tilnærminger og forklaringsmåter i terapisisituasjonen (Sundet 2006). I enhver relasjon vil de som inngår i den sanse, vite og handle. Når man samtaler med noen vil man ifølge Andersen føre en ytre dialog med samtalepartnern, samtidig som man fører en indre dialog med seg selv. Den indre dialogen pågår mens man lytter til den andre, og når man reflekterer over det man selv har sagt. Man kan tenke seg hvordan tankene spinner mens man prater med noen, både omkring hva man selv skal si og hva den andre sier. Dette er den indre dialogen. Når to personer snakker sammen vil det derfor foregå to parallelle indre prosesser, i tillegg til den ytre prosessen som utspiller seg dem imellom. I den reflekterende samtalen jobber man bevisst med dette og sørger for at både den indre og ytre dialogen får god plass, ved å ha et tydelig skille mellom å

snakke og å lytte. Samtalen føres i et rolig tempo mens en tredjeperson lytter uten å avbryte. Deretter spør den som reflekterer om å få komme med sine betraktninger, og mens tredjepersonen prater er det rom for å lytte og reflektere.

Samtaler er en utveksling av ideer, hvor terapeutens oppgave er å medvirke til at vedkommende kan se sin situasjon og sine problemer på en ny måte (Andersen 1987, 1992b, 2010). Hvis man tenker seg om er mange samtaler mer hektiske med stadige og raske skifter i hvem som snakker. Da får ikke den indre dialogen like stor plass som det som ville vært hensiktsmessig for å skape refleksjon. Man har behov for lange nok pauser i en samtale til at man rekker å føre sin indre samtale og tenke over både det man oppfatter og det man selv sier (Andersen 2010). Videre er det ønskelig at klienten skal begynne å reflektere over egen situasjon og selv stille seg nye spørsmål. I møte med andre vil ens egen grunnleggende tro og oppfatning kunne nyanseres og utvides og til og med forandres (Andersen 1999). Wittgenstein forklarer hvorfor refleksjon er viktig for å muliggjøre forandring i en vanskelig livssituasjon:

När livet börjar bli plågsamt, tänker vi att sakernas tillstånd borde förändras. Den viktigaste förändringen; vårt eget sätt att vara tänker vi sällan på, och vi har svårt att börja där (i Wagner 2006: 206).

Reflekterende samtaler kan hjelpe innsatte å komme i kontakt med sine egne tanker.

2.5 En forskjell som gjør en forskjell

Sosialantropologen Gregory Bateson (1979) har bidratt til å utvikle det systemteoretiske perspektivet som reflekterende samtaler blant annet bygger på. Han forklarer hvordan mennesker skaper mening gjennom å gjøre distinksjoner, hvor det man oppfatter skilles fra det man allerede har oppfattet. Dermed vil ulike mennesker kunne oppfatte og tolke samme situasjon på ganske ulike måter. Det finnes utallige nyanser, eller forskjeller, i enhver situasjon. Derfor er det heller ikke mulig å samle seg om en enkelt forklaring, et endelig bilde eller en felles forståelse av situasjonen (Sundet 2006). Det vil være positivt å identifisere forskjeller og ulike oppfatninger. Bateson (1972: 453) sa i den forbindelse at «den grunnleggende informasjonsenhet – er en forskjell som gjør en forskjell». Med dette mener han at en forskjell som oppdages eller avdekkes, kan bli et viktig bidrag til å skape en forandring over tid. Fordi det nye som oppdages gjør at man stimuleres til å se muligheter og

alternative forståelsesmåter. «Og disse forskjellene bidrar til, at personen får nye nyanser inn i sitt foranderlige bilde» (Andersen 2010: 26).

Forskjellene er iboende i oss og den verden vi er en del av og vårt daglige liv. For eksempel kan de innsatte gjennom samtalen få vise andre siden ved seg selv enn den kriminelle. Likeledes kan betjenter og innsatte endre oppfatning av hverandre gjennom samtaler. For å kunne identifisere flere forskjeller enn de som er umiddelbart synlige og åpenbare for oss, forutsettes at vi er til en viss grad søkende og åpner opp for alternative forståelsesformer (Sundet 2006). Hvis ikke blir det fort en kamp om hvem som har «rett». Reflekterende samtaler kan således bidra i prosessen med å bringe fram flere forskjeller og dermed også skape forandring. Som vi skal se nedenfor, blir spørsmålene i samtalen derfor viktige redskap, som leter etter forskjeller og oppfordrer til å sammenligne situasjoner, opplevelser og forklaringer.

2.6 Kroppen som redskap i samtalen

Andersen (2010) var svært opptatt av klientenes kroppslige reaksjoner som gav seg til uttrykk under samtalene. Enten det var ansiktsuttrykk, talemåte, tenkepauser eller gester eller andre uttrykksmåter så kunne det være av interesse med tanke på å bedre forstå vedkommende. I tillegg til Batesons (1979) ide om forskjeller, lot Andersen seg inspirere av fysioterapeuters måte å arbeide med muskelspenninger på. Fysioterapeut Aadel Bülow-Hansen var spesielt opptatt av hvordan stimulering av muskler påvirker åndedrettet og omvendt (Øvreberg og Andersen 1986). Når muskler knyter seg og blir anspente hindres åndedrettet, og hvis åndedrettet ikke når ut i musklene spennes de ytterligere. Motsatt kan en berøring og oppløsning av spente muskler gjøre at pusten går lettere. Bulöw-Hansen (ibid.) skilte mellom tre former for berøring: 1) en *for vanlig* eller varsom berøring som ikke gir forandring eller endring i åndedrettet, 2) en *alt for kraftig* berøring som gir smerte slik at pasienten holder pusten, og 3) en *passer uvanlig* berøring som vil fremkalle en reaksjon, ved at muskelen strekker seg ut og pusten igjen slipper til. Utåndingen fører til at muskelspenningen minskes, og i neste omgang går også pusten dypere.

På samme måte kan man si at det finnes tre typer spørsmål i den reflekterende samtalen, som gir ulik grad av forandring (Andersen 2010, Ianssen 1997). *For uvanlige* spørsmål fører til at

klienten lukker seg inne. Å stille kritiske spørsmål eller konfronterende spørsmål, eller spørsmål som blir for spesielle, fører gjerne til at kommunikasjonen innskrenkes – de blir for forskjellige. Av og til stilles spørsmål som er for vanlige, klienten har kanskje hørt det samme spørsmålet mange ganger tidligere og svarer gjerne på en uengasjert måte. Spørsmål som er passe uvanlige skaper derimot en reaksjon og ofte en følelsesmessig berøring, og kan føre til en forandring. ”Spørsmål, hvor det søkes etter forskjeller som gjør en forskjell, er de som fokuserer på forandringer” (Andersen 2010: 26). Her mener Andersen at man kan merke det på mimikk og kroppsspråk når spørsmålet har skapt en form for følelsesmessig berøring hos den man snakker med. Denne typen spørsmål stimulerer til utvikling og forandring samtidig som kommunikasjonen flyter videre.

2.7 Anerkjennelse

Honneth (2007) beskriver hvordan menneskers sosialisering blir en *kamp om anerkjennelse*, fordi en meningsfull eksistens er avhengig av bekreftelse fra andre mennesker. Han legger fram tre former for gjensidig anerkjennelse, som igjen kan kontrasteres med tre former for ringeakt. Disse er 1) *Kjærlighet* kontra *kroppslig krenkelse*: på den ene siden bidrar trygge, positive relasjoner til at selvtillit og positiv selvforståelse utvikles, mens på den andre siden vil ulike former for krenkelser og overgrep føre til at individets integritet kues. 2) *Rettigeter* kontra *nektelse av rettigheter*: på den ene siden har man likebehandling og en anerkjennelse av enkeltindividets verdi og rettigheter. Motsatt blir ikke vedkommende ansett som et verdig menneske, noe som bidrar til å bryte ned selvrespekten. 3) *Solidaritet* kontra *nedverdiggelse av livsformer*: på den ene siden anerkjennes individets levemåte og evner som verdifulle innenfor et fellesskap. På den andre siden blir vedkommendes livsform stigmatisert og nedvurdert, og man blir ansett for å tilhøre en lavere sosial status. Kampen om anerkjennelse bidrar ifølge Honneth (2007) til enkeltindividers dannelsesprosess og dermed også til utviklingen av samfunnets felles normer. Dette fordi visse handlinger og væremåter skaper gjensidig anerkjennelse mellom folk, mens normbrytende atferd fører til mistillit og krenkelse. Opplevelsen av å bli utestengt fra fellesskapet gir et underskudd på anerkjennelse og dermed også et forsterket behov for å bli anerkjent og gjenvinne sin sosiale delaktighet (Honneth 2007).

Ved å erfare disse tre ulike formene for anerkjennelse vil mennesket utvikle seg til et selvstendig og trygt individ, som også er i stand til å ta del i fellesskapet, og det vil få gradvis større autonomi for hver anerkjennelsesform som oppnås (Lie og Granby 2011). Å bli møtt med kjærlighet, oppmerksomhet og omsorg er den primære formen for anerkjennelse – gjennom å bli sett, forstått og følelsesmessig møtt kan innsatte gjenvinne tro på seg selv. Å bli tilkjent de samme rettigheter som andre gir en opplevelse av å ha moralsk tilregnelighet – ikke minst ved å bli møtt med forventninger om dette gjennom reflekterende samtaler. Å bli verdsatt for sin rolle i fellesskapet gjør at man føler samhørighet med sine medmennesker – og at man ser mening i å pleie sosiale relasjoner. For eksempel kan den innsatte gjennom samtalen bli oppmerksom på hvilken betydning hun eller han har for mennesker i sin nærhet.

2.8 Om «å fortelle seg selv»

De innsatte i Trondheim fengsel bruker reflekterende samtaler til å fortelle om seg selv og sitt liv. Gjennom denne forståelsesprosessen gis det som skjer og har skjedd mening og sammenheng, fordi man får sortert og drøftet sammen med andre. Slik forklarer Charles Taylor (i Nyeng 2000: 73) hvordan det å fortelle om seg selv blir et redskap for å forstå hvorfor livet har vært som det har og er som det er:

Livet er ikke noen historie. Det er en foss av øyeblikk. Tanker, følelser og sansninger. En overdådig knute av tråder som vikler seg inn i og ut av hverandre, og som må redes ut igjen, tråd for tråd – eller i hvert fall i bunter – hvis man vil gjøre seg håp om å se en sammenheng, en utvikling eller likefrem en mening. Derfor forteller vi historier om vårt liv. Til kjærester, venner og terapeuter. Men først og fremst til oss selv.

Taylor vektlegger språkets betydning i denne prosessen, hvor man i dialog med andre mennesker danner et bilde av seg selv. Språket bidrar både til å vise, skape og utvikle hvem vi er (Nyeng 2000). Ved å kunne snakke og fortelle viser de innsatte hvem de er ovenfor de ansatte, og ved å snakke tilbake kan også de ansatte bidra til at de innsattes selvilde forandres. Derfor blir også muligheten til å få fortelle om seg selv viktig for potensiell selvutvikling:

Setter vi det enkelte individet i fokus, får vi øye på selvrealiseringspotensialer og en moralsk selvbestemmelse som er nærmest usynlig om vi ser mennesket som en brikke i fellesskapet (ibid: 24).

Uten mulighet til å sette fokus på seg selv og egen livssituasjon og livshistorie i relasjon til andre mennesker, vil man heller ikke kunne endre på bildet av seg selv. «One is a self only among other selves», har Taylor sagt (1989 i Fossland og Grimen 2001: 94).

2.9 Selvforståelse gjennom refleksjon

Et annet aspekt ved fortellingens betydning presenteres av Hannah Arendt (1968 i Øverenget 2001: 98):

Alle sorger kan bæres hvis du plasserer dem inn i en fortelling eller lager en fortelling om dem. Fortellingen åpenbarer meningen til det som ellers ville framstå som en tilfeldig rekkefølge av hendelser som er umulig å bære.

Flertallet av innsatte i fengsel lever under dårligere livsvilkår enn befolkningen for øvrig, og kan derfor og på grunn av kriminalitet ha vanskelige opplevelser å bære på. Arendt ser fortelling i sammenheng med tenkning, som er *menneskets lydløse dialog med seg selv*. Tenkningen gjør oss i stand til å forstå og å se verden fra andre menneskers perspektiv, fordi når vi tenker skaper vi en distanse til virkeligheten og hendelsene vi tar del i (Øverenget 2001). Dermed «etablerer tenkningen et rom hvor verden ikke slipper til» (ibid: 239), og i dette rommet er det plass til refleksjon. Tenkningen skaper forståelse fordi man gjennom friheten det gir å trekke seg tilbake fra omverdenen kan få øye på nye alternativer. Refleksjon krever en viss avstand til verden, og bare gjennom refleksjon kan det åpenbare seg nye måter å forstå virkeligheten på (Øverenget 2001).

Videre omtaler Arendt dømmekraften som menneskers evne til å bruke tidligere erfaringer i nåtidens handlinger. «For å finne ut hva som er det rette utgangspunktet for handlinger må vi evaluere vår fortid» (Øverenget 2001: 248). Tenkning setter mennesker i stand til å bruke sin egen dømmekraft. Arendt (1978 i Aasen, Marthinsen og Vist 2010) anser våre opplevelser som å danne en åpning mellom framtid og fortid. I denne åpningen skapes mening gjennom refleksjon, og vi er avhengig av å kunne reflektere over vår fortid for å kunne ha et positivt bilde av vår fremtid. Ved at vi ser våre tidligere opplevelser og våre minner i en ny sammenheng, ser vi både fortiden og framtiden i et annet lys. Arendt mener at vi lever i denne åpningen mellom opplevelse av fortid og bildet av vår framtid. Dette betyr at hvis oppfatningen av fortid endres, så vil automatisk forestillinger om framtid forandres (Aasen, Marthinsen og Vist 2010). Dette har Giddens (1996) omtalt som *selvets refleksive prosjekt*.

3 MED REFLEKTERENDE SAMTALER SOM CASE

Evalueringsprosjektet *Reflekterende samtaler i fengsel* har som mål å undersøke hvorvidt samtaler medfører: 1) bedre soningsforhold og 2) bedre muligheter for tilbakeføring til et vanlig liv etter soning. En case-studie kjennetegnes av at fenomener knyttet til en avgrenset empirisk enhet undersøkes i sin naturlige sammenheng (Yin 1994). Ofte kombineres ulike datainnsamlingsmetoder, da case-studiens formål er å skaffe et mest mulig intensivt bilde av et bestemt fenomen innenfor et bestemt sosialt system (Halvorsen 2002) – i dette tilfellet reflekterende samtaler innenfor fengselskonteksten. Det er blitt gjennomført observasjon av to reflekterende samtaler, individuelle intervju med 7 innsatte og 5 løslatte, og fokusgruppeintervju med 6 fengselsbetjenter. Videre har vi analysert tekst fra 118 skjema med innsattes og ansattes tilbakemeldinger i etterkant av hver samtale. I tillegg til det innsamlede materialet kommer uformelle samtaler og erfaringer fra opplæringsseminar i forbindelse med kvalifiseringsprosjektet. Informasjon fra dialogkonferanser med innsatte, ansatte, fengselsledelse, kommunalt ansatte og politikere er også tatt med i betraktningen.

3.1 Prosjektets ulike faser

I en innledende fase gjorde prosjektleder seg godt kjent med arbeidsmåten og måten reflekterende samtaler brukes på i Trondheim fengsels sammenheng. Hun deltok også på noen av samlingene i en opplæringsseminarrekke for betjenter og sivilt ansatte ledet av Judit Wagner fra Kalmar fengsel i Sverige, i forkant av prosjektet *Reflekterende samtaler i fengsel*. Andre fase forholdt seg til de innsatte i fengselet. Prosjektleder var til stede og observerte to reflekterende samtaler, samt intervjuet innsatte om deres erfaringer med å delta i samtaler. Tredje fase forholdt seg til de ansattes erfaringer. Et utvalg ansatte deltok i et fokusgruppeintervju i fengselet. Her ble også skjema som var fylt ut i forbindelse med samtaler under prosjektperioden innhentet og transkribert for bruk i den videre analysen. Datainnsamlingens fjerde og siste fase forholdt seg til de løslatte som hadde hatt samtaler under sin soning. Fem av disse stilte til individuelle intervjuer.

3.2 Datainnhenting

Formålet med observasjonen var å se hvordan en reflekterende samtale i Trondheim fengsel foregår. For å påvirke situasjonen i minst mulig grad ble observasjonene gjennomført uten å gripe inn eller delta i interaksjonen. Man kan samtidig ikke se bort ifra at forskerens nærvær innvirket på situasjonen (Thagaard 2009). Når det gjelder de konkrete omstendighetene for og gjennomføringen av samtalene gav observasjonene likevel et unikt innblikk. De individuelle intervjuene ble gjennomført på et av fengselets møterom, hvor innsatte møter for eksempel advokat eller sosialarbeider. Intervjuer var påkoblet alarm og var på forhånd blitt sikkerhetsklarert i tråd med fengselets rutiner. I ett tilfelle var en fengselsansatt til stede i rommet, fordi den innsatte nylig hadde vært på isolat etter en voldelig utageringsepisode. Det ble brukt opptaker på alle intervju og lydopptakene ble senere transkribert.

Fokusgruppeintervjuet ble holdt på et møterom i fengselet i arbeidstiden, og var ledet av prosjektleder og prosjektmedarbeider. I en fokusgruppe ledes en gruppe til å diskutere et emne og formålet er å få fram ulike erfaringer, holdninger og vurderinger (Halkier 2010). Innledningsvis fikk hver enkelt bruke ti minutter på å notere stikkord til fem kjernesporsmål, slik at alle hadde gjort seg noen tanker når vi kom til hoveddelen av intervjuet. I fokusgruppen kom det frem en del nytt, fordi de ansatte så samtalene fra sitt eget ståsted, og var for eksempel opptatt av utfordringer i forbindelse med gjennomføring av samtaler.

Undersøkelsens formål har vært å innhente empirisk kunnskap om opplevelser med reflekterende samtaler i Trondheim fengsel (Kvale og Brinkmann 2009). På samtlige individuelle intervju ble den samme semistrukturerte intervjuguiden benyttet, da denne var utformet i fire deler, hvor spørsmålene i den tredje delen var forbeholdt løslatte og livet etter løslatelse. Semistrukturert intervju innebærer at et antall tema med tilhørende spørsmål er satt opp på forhånd, men spørsmålsguiden kan brukes fleksibelt i intervjusituasjonen (Kvale 2009). Spørsmålene ble stilt i et dagligdags språk, og intervjueren la an til en avslappet tone i samtalen for å skape en god relasjon til informantene.

Når det gjelder de løslatte ble kontakten med disse opprettet av seniorrådgiver som er ansvarlig for de reflekterende samtalene i fengselet. To av disse var også blitt intervjuet av prosjektleder mens de var under soning, og hadde i den forbindelse sagt seg villige til å bli kontaktet etter løslatelse. De løslatte fikk selv velge om de ville intervjues på en kafe eller

lignende, eller om de ville møtes i sitt eget hjem, og tre av fem ønsket å ta det hjemme. En av de løslatte var på intervjutidspunktet i varetekt, og ble derfor intervjuet på et av fengselets besøksrom. Vi var to intervjupersoner til stede ved fire av de fem intervjuene med løslatte. To av de løslatte møtte også til hver sin veiledningssamling for betjenter og sivilt ansatte i forbindelse med kvalifiseringsprosjektet, og fortalte om hvilken betydning reflekterende samtaler i fengselet hadde hatt for dem.

Skjemaene som var blitt innhentet etter de reflekterende samtalene besto av to spørsmål, det første rettet til den innsatte: *Hvordan var samtalen for deg i dag?* Her kunne innsatte nevne det som vedkommende ønsket eller syntes var relevant å nevne. Noen svar besto av et par enkeltord mens andre var på flere setninger. Det andre spørsmålet var rettet mot ansatte som deltok i samtalen: *Hvordan opplevde du samtalen i dag?* Det som imidlertid viste seg, var at skjemaene ofte ble fylt ut av ansatte på begge spørsmål, da innsatte gjerne ikke ønsket eller orket eller klarte å skrive selv. Dette gjaldt 76 av totalt 118 skjema, hvor 40 av disse var formulert mer som et direkte sitat, mens de resterende var formulert som ansattes omtale av den innsattes opplevelse. Det vil si at 42 skjema var formulert og skrevet av de innsatte selv.

3.3 Utvalg

Prosjektets utvalg består av sju innsatte, fem løslatte og seks fengselsansatte. De innsatte og løslatte anses for å være undersøkelsens nøkkelinformanter. To av informantene er blitt intervjuet to ganger, under soning og etter løslatelse, og dette er markert med parentes i tabellen. I Tabell 1 under fremstilles noen opplysninger om informantene. Alder og type lovbrudd er framstilt i grovere kategorier, for å ivareta informantenes anonymitet.

Tabell 1 Oversikt over intervjuer

	Status	Kjønn	Alder	Fullført utdanning før soning	Fullført utdanning på intervjutidsp.	Rus	Sonet før	Type lovbrudd
1	Innsatt	Mann	25-30	VGS yrkesfag	Samme	Nei	Nei	Seksuallovbrudd
2	Innsatt	Mann	30-35	1 år VGS	Samme	Ja	Ja	Vinning
3	Innsatt	Mann	20-25	1 år VGS	Samme	Ja	Nei	Narkotika
4	Innsatt	Mann	40-45	VGS	1 år høyskole	Nei	Nei	Vold
5	Innsatt	Mann	35-40	1 år VGS	Samme	Ja	Ja	Drap
6	Innsatt	Mann	30-35	Ungdomsskole	Samme	Ja	Ja	Vinning
7	Innsatt	Mann	30-35	Ukjent	Samme	Nei	Nei	Drapsforsøk
8	Løslatt (1)	Mann	25-30	VGS yrkesfag	Samme	Nei	Nei	Seksuallovbrudd
9	Løslatt (4)	Mann	40-45	VGS	2 år høyskole	Nei	Nei	Vold
10	Løslatt	Kvinne	40-45	Ungdomsskole	Samme	Ja	Ja	Narkotika
11	Løslatt	Mann	25-30	Ungdomsskole	Bachelorgrad	Ja	Nei	Narkotika
12	Løslatt	Mann	25-30	1 år VGS	Samme	Nei	Nei	Seksuallovbrudd

Utvalget er strategisk ut ifra hvilke innsatte og løslatte som hadde benyttet seg av tilbudet om samtaler og dermed kunne uttale seg om det (Thagaard 2009). Utvalget kan også sies å representere fangepopulasjonen i norske fengsler til en viss grad, når det gjelder fordeling av kjønn, utdanningsnivå, alder og andre kategorier (jfr. Kriminalomsorgen 2010, Friestad og Hanssen 2004). Når det gjelder etnisitet det en utfordring å få tak i ikke-etnisknorske innsatte, fordi det er en forutsetning i reflekterende samtaler at den innsatte forstår norsk. Samtidig var vi prisgitt fengselets hjelp hva angår tilgang til informanter, gitt de strenge retningslinjer for personvern som gjelder innenfor Kriminalomsorgen. Innenfor utvalget opplever vi å ha en viss variasjon når det gjelder deltakernes erfaringer, og et større utvalg ville ikke vært hensiktsmessig for prosjektet. Samtidig er det en kjensgjerning at personer med gode erfaringer deltar oftere i slike undersøkelser, noe vi også ser tendenser til i dette utvalget. I denne undersøkelsen har det imidlertid vært vektlagt å beskrive den gode praksisen, framfor å belyse det som ikke har fungert. Undersøkelsen bidrar i så måte med et unikt innblikk i hvordan tilbudet fungerer for akkurat dette utvalget av innsatte og løslatte.

3.4 Datamateriale og analyse

Prosjektets totale datamateriale kom på 216 transkriberte sider pluss 118 skjema, og i tillegg kommer en del notater og møterefater. Materialet er blitt analysert i tråd med den fenomenologiske framgangsmåten systematisk tekstkondensering, som har formål om å

utvikle kunnskap om erfaringer og livsverden (Malterud 2003). Framgangsmåten egner seg til å se tverrgående på informasjon fra ulike informanter og trekke ut betydningsfulle beskrivelser. Her tok vi utgangspunkt i datamaterialet i sin helhet, og sorterte alle meningsbærende enheter i kodegrupper ved hjelp av analyseprogramvaren N-Vivo. Disse ble deretter sett på i lys av de teoretiske perspektivene, før dette ble sammenfattet under prosjektets problemstillinger. For å kvalitetssikre funnene gikk vi tilbake til det opprinnelige materialet underveis.

3.5 Etiske og metodiske betraktninger

Evalueringsprosjektet er godkjent av Kriminalomsorgen Region Nord (vedlegg 1) og Norsk Samfunnsvitenskapelig Datainstitutt (vedlegg 2). Informantene fikk i samtlige intervju både muntlig og skriftlig informasjon om prosjektet og prosjektets formål, samt deres rettigheter i forhold til deltakelse og personvern (vedlegg 3). Det samme gjaldt fokusgruppeintervjuet med betjenter. Det ble også presisert i forkant av hvert intervju at man kunne velge å ikke svare på enkelte spørsmål. Prosjektet var dessuten bestemt å skulle være konsentrert om de reflekterende samtalene og ikke individenes livshistorier. Det ble i forkant vurdert slik at informantene skulle slippe å dele mer personlig informasjon enn det som var relevant for prosjektets problemstilling. Enkelte opplysninger knyttet til livssituasjon var interessant å fange opp, spesielt blant de løslatte, men dette ble gjort på informantens premisser.

Evalueringen er utført på oppdrag, noe vi har forholdt oss refleksivt til gjennom prosessen med hensyn til forskningskvaliteten. En kritisk refleksjon rundt metode og analysestrategi, samt en redegjørelse av dette bidrar til å ivareta prosjektets troverdighet. Især har vi vært bevisst på at utvalget kan være preget av å være håndplukket av representanter fra fengselet. Vi har samtidig forsøkt å ivareta en mest mulig autentisk forståelse av det som ble formidlet i intervjuene. Videre har vi sørget for at datainnsamlingen har vært gjennomført på en konsekvent måte, med strukturerte intervjusituasjoner og god relasjon til informantene, som beskrevet over (Postholm 2005). Dette mener vi bidrar til prosjektets pålitelighet.

4 RESULTATER

Funnene i denne undersøkelsen gir grunn til å omtale reflekterende samtaler i Trondheim fengsel som en suksess, om vi legger til grunn målsettingen om å skape bedre soningsforhold og å bidra til å bedre de innsattes livsmuligheter. For de innsatte og ansatte vi har snakket med har samtalen vært et verdifullt og positivt tilbud i hverdagen i fengselet. Det har også hatt betydning for løslatte etter soningen.

I undersøkelsens materiale ser vi en rekke forskjellige tema som blir tatt opp gjennom de reflekterende samtalen. Temaene er blant annet knyttet til soningsforholdene i fengselet, forbrytelsen, barndom og oppvekst, forhold til opprinnelsesfamilie, forhold til egne barn og partner, selvbilde, livssituasjon, opplevelser av avmakt og stigmatisering, grad av motivasjon eller planer for framtida. De innsatte står fritt til å snakke om det som opptar dem, og i fokusgruppeintervjuet forklarte en av betjentene det store spennet i samtaletemaer på denne måten:

Det er jo frustrasjon mot fengselet mye.. Hvordan vi betjentene er mot de innsatte.. Svar på søknader som de får, som ikke er positive for dem, da.. Og hvis de åpner seg veldig, så er det dette med oppveksten deres. Livet deres generelt.. I hvert fall så har jeg opplevd det med de som jeg har snakket med, at det kommer etter hvert, egentlig, hvordan de har hatt det oppigjennom. Grunnen til at de har blitt sånn.

I tråd med Arendt (i Øverenget 2001) kan det være viktig for innsatte å reflektere over hverdagslige livsutfordringer, for å kunne få større avstand til disse. På denne måten kan det «ryddes plass» til å reflektere over sammenhengen mellom fortiden og framtiden.

Når det gjelder forholdene i fengselet kan det være frustrasjoner over ulike vedtak, frihetsinnskrenkninger, medfangers eller ansattes oppførsel som blir tematisert. En av de innsatte forteller om hvordan han fikk ut frustrasjon gjennom samtalen: *Jeg forteller dem alt om meg selv som jeg føler. Hvis jeg ser noe som er urettferdig og ting som jeg.. det er mange ting som jeg synes er urettferdige, diskriminering, ting som jeg.. ja.* I et av samtaleskjemaene formidles en innsatt sin opplevelse av å få pratet ut om sitt soningsforløp gjennom reflekterende samtaler: *Lettere å snakke i dag siden det er satt punktum for ankesaken. Først ble han lei seg, men etter hvert gav det energi ved at saken er avgjort. Godt å få prate om det i dag.* Behov for å snakke om soningsforholdene kan anses som naturlig, siden de innsattes hverdag utspiller seg i den ganske spesielle fengselskonteksten. Det preger personen det gjelder å ha såpass begrenset frihet og privatliv, og samtidig måtte forholde seg til en rekke

forskjellige mennesker og en god del restriksjoner døgnet rundt (Goffman 1967). Å få pratet ut om dette er et åpenbart behov blant de innsatte vi har snakket med. De innsatte framhever også en annen faktor ved soningshverdagen – at man har mye tid til å tenke når man sitter i fengsel. Hendelser og opplevelser som man trodde var glemt eller fortrent kan dukke opp igjen, og man kan begynne å gruble over ting som man ikke har tenkt på tidligere. Funnene i denne undersøkelsen viser at en del snakker for første gang om følelser i de reflekterende samtalene, noe som kan være både uvant og vanskelig.

Mange har også behov for å snakke om sin vanskelige livssituasjon og om skam, avmaktsfølelse og tøffe opplevelser fra det kriminelle miljøet. En av informantene snakket om skam i forhold til at han hadde mistet omsorgen for sine barn og kontakten med dem. En annen snakket om redsel for personer han har hatt konflikter med i det kriminelle miljøet. Andre tema som har blitt hyppig drøftet, er barndom og temaer knyttet til de innsattes egen oppvekst: *Og jeg ligger å tenker mye på det på cella, for jeg har hatt en ganske hard oppvekst.* En annen hadde reflektert over hvordan hans reaksjoner i dag kunne knyttes til opplevelser i barndommen: *For jeg ble veldig mye misforstått før.*

En del av informantene har også brukt samtalene til å se fremover og til å tegne et positivt og håpefullt bilde av sin egen fremtid. Her ser vi et typisk eksempel på hvordan en av de innsatte har planlagt hvordan livet kan endre seg etter løslatelse:

Så vi hadde en sånn liten visjon oppe i hodet vårt på at jeg skulle bo oppe i annen etasje, blokkleilighet eller noe sånt, og så skulle jeg ha callingsystem. Jeg skulle opp, og jeg skulle bestemme hvem som skulle på døren min og hvem som skulle inn.

Det vi ser ut ifra valg av tema, er at de innsatte bruker samtalene til å fortelle om sin nåtid, sin fortid og sin framtid. Det kan se ut som at gjennom å få fortelle om nåsituasjonen, får de innsatte ro og trygghet til å begynne å tenke over sin fortid. Og gjennom å reflektere over det som har skjedd i fortiden, ser det ut til at det skapes en åpning mot framtiden, slik at de innsatte kan begynne å se for seg sin framtid. Dette er hva refleksjon innebærer, ifølge Arendt (i Øverenget 2001).

I den videre framstillingen vil vi først se på hva innsatte har formidlet som det særegne med disse samtalene, deretter vil de innsattes utbytte av samtalene legges fram, før en tredje del tar

for seg samtalenes innvirkning på fengselshverdagen og soningsforholdene. Den siste delen vil ta for seg hvordan de reflekterende samtaler kan tenkes å innvirke på lengre sikt.

4.1 En unik samtaleform

I fengselet føres en rekke ulike samtaler, for eksempel russamtaler og andre systematiske samtaler, eller utskrivningssamtaler med klare mål for den innsattes progresjon. I samtlige intervju i forbindelse med denne undersøkelsen ble det understreket at de reflekterende samtaler er annerledes enn andre samtaler man er vant til i en fengselssammenheng. Ifølge det våre informanter har fortalt kan tre forhold som gjør samtaler unike framheves: De legges opp som en likeverdig normalsamtale; de foregår helt og holdent på den innsattes premisser; og det gir en spesiell effekt at en tredjeperson reflekterer over og gjentar det som er blitt sagt.

4.1.1 En likeverdig normalsamtale

Likeverdigheten i de reflekterende samtaler har gjennom intervjuene vist seg som noe ganske essensielt. Mange i utvalget beskriver det som en ny opplevelse at fengselsbetjenter og innsatte fører en vanlig samtale uten rang og uten et annet formål enn selve samtalen. En av de innsatte beskriver forskjellen fra andre typer samtaler på denne måten:

Når du kommer inn til den psykiatriske sykepleieren, så blir du på en måte satt i bås og sykelliggjort. Mens i reflekterende samtaler, så har du jo de ansatte sine tanker, men de holder seg innenfor normalen. (...) Mens en sykepleier skriver F14 eller noe sånt. Han setter en diagnose på deg.

Mange innsatte har erfaringer fra fengselet og andre hjelpeinstanser hvor samtaler er utgangspunkt for at noen skal vurdere deres fungering, hvorvidt de skal få bedre soningsvilkår, mer eller mindre frihet, økonomisk støtte, medisiner eller lignende. Å møte fengselsansatte til en samtale som ikke innehar noen av disse elementene blir noe nytt. Den ikke-vitende posisjonen (Anderson og Goolishian 1992) er et viktig prinsipp i de reflekterende samtaler, at den som reflekterer skal forsøke å unngå å tolke for mye, men heller forholde seg til det som faktisk sies. Fra skjemaene kommenterer en av de innsatte: *Fin og enkel samtalepartner*, mens en annen skriver: *Får snakke med «normale» folk om det en kjenner på og ønsker å snakke om*. Flere utsagn vitner om at de innsatte trives bedre med å ha samtale med betjenter og sivilt ansatte, fordi disse er ”vanlige” eller ”normale” folk, som tross alt tar del i de innsattes hverdag og har innsikt i og forståelse for deres situasjon. Å minske

avstanden mellom de som deltar i samtalen var Tom Andersens (2010) intensjon da han utviklet modellen, og dette kommer tydelig til uttrykk i beretningene fra Trondheim fengsel. Bahktin (1986 i Shotter og Katz 2008) kaller dette «å snakke uten rang».

4.1.2 «Et frirom»

Det at de innsatte får bruke samtalen slik de selv ønsker trekkes også fram som positivt. Hver samtale innledes med spørsmålet ”Hva ønsker du å snakke om i dag?”, og denne friheten og fraværet av en agenda omtales som helt sentralt. Flere av informantene har beskrevet det unike ved samtalen:

Det er ikke lett å finne folk som lytter på deg i én time, ikke sant. Så det er godt med reflekterende samtaler, jeg kan fortelle alt som bekymrer meg, og det har hjulpet meg i hverdagen. Livet mitt her i Trondheim Fengsel.

Samtalene har vært et veldig viktig element på mange måter. Jeg er veldig begeistret for den måten å møte mennesker på, og jeg savnet det mange ganger. Jeg savner å kunne lesse av meg børa på mange måter, på en måte der jeg ikke plager de jeg har rundt meg, på en måte der jeg ikke sliter på de.

Betegnelser som ”et frirom”, ”min time” og lignende blir hyppig brukt for å beskrive samtaleene. Et eksempel fra samtalskjemaene: *Setter pris på disse samtaleene. Den eneste plassen han kan fortelle om sin historie og sine problemer.* Omstendighetene for samtalen har blitt trukket fram av flere. At man får ro og fred og kan sitte på et rom og prate uforstyrret. De ansatte forteller at det sjelden er tid til å sitte så mye ned med de innsatte, og at individuelle samtaler uten avbrytelser er sjelden vare. En av de innsatte beskrev i intervjuet hvordan de reflekterende samtaleene hjalp ham å få ro, gjennom å snakke om noe som han aldri hadde tatt opp med noen før:

Først, vi startet jo med det med pappa og greiene først. Og de gav meg motivasjon til å sitte å høre på hvordan de opplever meg i en samtale. Og så bestemte jeg meg for det at jeg skulle prøve å åpne meg litt. Og det gjorde jeg, og det hjalp meg å få en slags indre ro, på en måte.

Ut ifra disse utsagnene og hva flere andre har formidlet, ser det ut til at det uforstyrrede rommet er en forutsetning for at mer personlige tema skal kunne tas opp. Judit Wagner (2006) snakker om muligheten for å hvile i samtalen, og at erfaringene fra Kalmar fengsel tilsier at dette er en forutsetning for å kunne reflektere. De ansatte i Trondheim fengsel snakker også om hvor viktig trygghet er, for at innsatte skal kunne våge å snakke om sin sårbarhet:

Men husk at det er ganske utrolige avsløringer de kommer med, om seg selv og sine opplevelser. Jeg tror kanskje ikke vi ville sagt det høyt en gang... Og hvor redde de har vært.. At de tør å si det.. Hvor redde de har vært noen ganger.

4.1.3 En tredjeperson som lytter og reflekterer

Både de innsatte og løslatte trekker fram tredjepersonens rolle i samtalen som vesentlig og av stor betydning for deres opplevelse. Det er to årsaker til dette som går igjen i intervjuene. For det første at den tredje part lytter uten å avbryte eller konfrontere, og for det andre at vedkommende reflekterer over det som faktisk er blitt sagt. I skjemaene peker mange på begge disse aspektene ved samtalen: *Synes det med en tredjeperson som hører og reflekterer over hva han selv har pratet om er veldig positivt. Godt å få pratet ut, og høre hva andre oppfatter når en selv forteller noe.* En annen beskriver det som nyttig å få speilet sine egne tanker: *Hjelper å se tankene fra en annen vinkel. Fint å ha med seg på cella og tenke/reflektere videre selv.* Tilbakemeldingene fra tredjepersonen i samtalen gjorde for en av de innsatte sin del at han følte seg forstått:

Jeg sitter å grubler og lurer og tenker "faen, skal jeg si dette? Blir det feil å si det på den måten? Kan det misforstås?". Men det som er med disse samtalen, er at jeg snakker til vedkommende, og så hører den andre etter, og så snakker de sammen om hvordan de forsto meg. Og når jeg hører på dem etterpå, så tenker jeg "jöss, de forstår jo hva jeg mener". Da får jeg en sånn god følelse i meg, for da føler jeg at jeg blir forstått.

Opplevelsen av å bli forstått kommer her som et resultat av at tredjepersonen lytter og deretter gjentar det som vedkommende har oppfattet. Dette kan tenkes å ha en betydelig anerkjennende funksjon (Honneth 2007). Å bli lyttet til med en positiv holdning og å få bekreftelse på det man har sagt, kan ha spesielt stor betydning, dersom man har underskudd på slike opplevelser. En av informantene beskrev det som at det var *godt å bli framsnakket.*

Andersen (2010) var opptatt av at det pågår en ytre og indre dialog samtidig. Måten de reflekterende samtalen er lagt opp på, med muligheten for å hvile i samtalen, og at den innsatte lytter mens tredjepersonen reflekterer gjør at han/hun får rom til å være i sin egen indre dialog. Samtalepartneres positivt undrende spørsmål og tredjepersonens bekreftende tilbakemeldinger, kan i tillegg sies å gjøre en passe stor forskjell for de innsatte. De formidler at de aldri tidligere har opplevd et slikt samspill, at det oppleves behagelig å være i rommet, og at det skjer noe med dem som følge av samtalen. I det følgende skal vi se nærmere på hva denne forskjellen består av.

4.2 De innsattes utbytte av samtalene

Opplevdes som bra, synes at samtalen har hjulpet meg mye. Viktig å ha muligheten til å fortelle noen hvordan jeg har det. Siden jeg fikk tilbudet om reflekterende samtaler har jeg fått det bedre. (Fra samtaleskjema)

Det de innsatte forteller vitner om at denne samtaleformen utgjør en passe forskjellig forskjell for dem. Samtaleformen er ikke for konfronterende, den er annerledes og blir dermed heller ikke for kjedelig. Det å få sette seg i det rommet med to fengselsansatte og ha en uforpliktende samtale i en times tid har utvilsomt hatt en innvirkning på veldig mange. I denne delen skal vi se nærmere på hva innsatte omtaler som betydningsfullt ved disse samtalene. De framhever blant annet det å bli sett og hørt og tatt på alvor, å få utløp for tanker, følelser og kroppslig uro, og å kunne begynne å reflektere over eget liv.

4.2.1 «Jeg føler meg sett og hørt»

Både innsatte og løslatte har hatt en opplevelse av å bli lyttet til og forstått i de reflekterende samtalene. En av de løslatte ser i intervjuet tilbake på de reflekterende samtalene som noe som gjorde at han kom seg igjennom soninga:

Det hadde vel betydning i forhold til å i det hele tatt overleve der oppe, da. For i hvert fall den første tiden, så var jeg rimelig langt nede sånn følelsesmessig.. Så jeg hadde jo behov for å snakke med noen.

Gjennom å snakke ut kan det være lettere å finne mening i situasjonen man er i. En av de innsatte på forvaringsdom fikk hjelp til å sette ord på og sortere tanker gjennom samtalene:

Det er veldig vanskelig å sitte på forvaring og se framover. Men det er en ting de reflekterende samtalene har hjulpet meg med. Jeg føler jeg blir forstått, og jeg klarer å se fra A til B. Og når vi prater om familie og sånn.. det er godt å prate om familie, og det er godt å gå litt i dybden av seg selv også. Nå føler jeg meg litt lettet og sånn, nå da.

Da en av de løslatte kom i fengsel hadde han problemer med å stole på folk og ha tillit til andre, noe de reflekterende samtalene bidro til at endret seg:

I denne prosessen så opplevde jeg å bli forstått, og jeg opplevde en medmenneskelig varme, og at andre mennesker ville meg godt. Så det var veldig nyttig for meg, for å gjenvinne kjærligheten til menneskene, da. For den hadde jeg, jeg hadde ikke tapt den, men jeg.. den var i alle fall langt borte fra meg.

Denne omtanken som den løslatte beskriver kan oppfattes som en grunnleggende form for anerkjennelse, hvor han ble tatt på alvor i samtalene og vist omsorg (Honneth 2007). Flere gir lignende utsagn, som her fra et samtaleskjema: *Det er godt å bli hørt.* En annen skriver:

Samtalen var en god opplevelse. Noen hører på meg og tar seg tid. Dette er noe jeg har savnet. Har mye vondt å bære på, men er sterk. Andre legger vekt på at de får bekreftelse gjennom refleksjonene: Får en bekreftelse på at en gjør noe riktig. (...) Samtalen bekrefter det jeg føler om meg og min situasjon. Andersen (2010) var opptatt av å forholde seg respektfullt til det som ble sagt. Utsagnene her viser at de innsatte har blitt lyttet til på sine premisser. Bekreftelsen er oppbyggende for selvtilliten, som danner grunnlaget for selvutvikling, ifølge Honneth (2007). Flere uttaler også at selvbildet styrkes gjennom samtalene:

Veldig bra. Føler jeg får flotte tilbakemeldinger på hva/hvordan jeg tenker. Mange av de tunge dagene blir færre og jeg får tilbake troen om at jeg er noe her i verden. Jeg ser på meg selv med andre lys. Så får jeg noen å snakke med om alt. Det trenger jeg veldig. Godt å få åpnet meg. Stoler veldig mye på de som er med.

Det å kunne ha tillit til de man samtaler med er noe som påpekes som viktig av flere: *Godt å føle en blir forstått. Trygt å være i samtalen.* Alle disse utsagnene bekrefter at innsatte i fengsel har et stort behov for å bli lyttet til og å ha noen å betro seg til (jfr. Friestad og Hanssen 2004).

4.2.2 «Godt å få ut litt damp»

Mange innsatte forteller at de får snakket ut om frustrasjoner, angst, sinne og sårhet i reflekterende samtaler. Både i intervjuer og gjennom samtalskjema framheves hvor viktig det har vært å få satt ord på følelser. Utsagn som *letter på trykket, får tømt hodet, godt å få ut litt damp* og så videre brukes for å beskrive denne virkningen som de reflekterende samtalene åpenbart har. Det kan se ut til at disse behovene forsterkes i et fengsel, fordi man er innesperret:

Når du sitter inne, så er du så isolert, så det spiller ikke noen rolle om du liker de eller ikke, du må møte de hver dag, ikke sant. Og det er så mange konflikter som kan komme opp, og du kjenner det så godt på kroppen din.. Alt blir så forsterket, liksom, og du får ikke noe pusterom til å bare dra. Du er liksom så innesperret, da. Så da er det veldig greit, i hvert fall, å ha det.. en plass å tømme seg litt, da. (..) en blir ikke så bekymringsfull og lei seg. (..) Får du tømt den bøtta med bekymringer, så blir du litt tømt av bekymringer og aggresjon og så videre.

Tanker om andre forhold bygger seg også opp og preger de innsattes humør i fengselet. Som her fra et samtalskjema: *Synes det var godt å få snakke ut om følelser og sorg over en nær slektning. Syntes det var en god atmosfære som gjorde det lett å prate.* I et annet skjema har en ansatt skrevet: *Innsatte gir uttrykk for at det er veldig godt å få pratet. Er midt oppi en*

rettssak og veldig «på tuppet» for tiden. I den spesielle situasjonen innsatte er i ser det ut til at disse samtaler fungerer som en slags ventil, hvor kroppslig og mental uro dempes. Ved å bruke metaforer for fysiske reaksjoner beskriver informantene hvordan virkningen av samtaler kjennes på kroppen. Dette er i tråd med Tom Andersens (2010) ide om at en passe stor følelsesmessig berøring i samtalen medfører en refleksjon hos den innsatte. Påfallende mange bemerker at samtaler utgjør en slik form for kroppslig effekt eller forskjell. Denne virkningen har kommet via det språklige, fordi denne dialogen gir et frirom fra omgivelsene, og en ny forståelse framtrer (Arendt i Øverenget 2001).

En innsatt forteller om hvordan en kroppslig smerte har blitt døyvet gjennom samtaler:

Disse samtaler er kjempeviktige for meg. De gjør at jeg overlever i den situasjonen jeg lever i. Samtaler gir meg håp og trygghet. Hadde jeg ikke hatt disse samtaler, ville smerten i kroppen vært så stor at konsekvensene kunne ha blitt alvorlige. Jeg føler meg lettere etter hver samtale.

Videre forklarer en av de innsatte hvordan humøret skiftet etter å ha snakket ut i reflekterende samtaler:

For det første var det det at jeg fikk snakke med noen som tok meg litt videre, da, sånn at sinnsstemningen min ble nok mye bedre. Mye lettere etter hvert. Jeg fikk tilbakemelding på hva jeg egentlig sa, det var jo bra. Kom meg litt videre.

Sinnsstemningen ble lettere, noe som understreker den kroppslige effekten av å få lettet sinnet. Her påpeker den innsatte samtidig at tilbakemeldingene gjorde en forskjell. En annen hadde mye aggressivitet og utagering i seg da han begynte med reflekterende samtaler. Dette ble snudd:

Og det er reflekterende samtaler som har hjulpet meg å tenke positivt. Jeg var helt negativ før, jeg sovnet med negativ, jeg våknet opp negativ, jeg spiste med negativ, jeg går på skole med negativ tanke. Det er reflekterende samtaler og de folk som har hjulpet meg å begynne å tenke positivt. Så når jeg tenker positivt, jeg er mindre aggressiv, jeg viser ikke noe til vold.

En av de løslatte vi intervjuet beskrev at han ofte var forvirret da han kom i fengsel, og at de reflekterende samtaler ryddet opp i tankene og gjorde at han kunne forstå seg selv litt bedre:

Og det er klart at.. i all denne rusen og alt tankesurret, så rundt det opprinnelige problemet, så spant det seg på mye. Det spant på seg mye som var forestillinger, ting som jeg trodde og mente, som egentlig ikke var. Så sirkelen ble større og større. Så gjennom denne åpne prosessen hvor de spurte om ting, så gjorde det at den sirkelen med grums ble mindre og mindre. Så gjennom den prosessen, så forsvant så å si alt det som hadde spunnet på seg, sånn at jeg kom ned til beinet på problemstillingen, og

jeg var bedre skikket etterpå til å gå løs på det reelle problemet, og gjøre noe konstruktivt med det.

Det kan også være utfordrende å "lette på lokket" og åpne seg på en måte man kanskje aldri har gjort før. Her fra et samtaleskjema: *Jeg har stort utbytte av disse samtale. Snakker ikke slik med noen andre. Både godt og vondt å få snakke ut om følelser.* En av de ansatte beskriver i et skjema hvordan en samtale var både vanskelig og konstruktiv, og at vedkommende kjente virkningen av samtalen på kroppen, slik flere innsatte viser til i eksemplene ovenfor: *Dagen i dag var litt tøff, men likevel god. Han har aldri før snakket slik om følelsene sine som i dag. Fikk klump i halsen og kjente berøring.* Her ser vi også at de ansatte blir berørt. Berøringen i form av spørsmål, dialog og refleksjon i de reflekterende samtale, ser ut til å gjøre en viktig forskjell for de innsatte:

Opplvde at han var frustrert i dag. Urolig, uffet mye, pratet høyt, slo hendene i bordet. (...) Likevel opplever jeg samtalen som god. Han avsluttet samtalen med å si at det var hyggelig å se oss igjen.

4.2.3 Refleksjonen fortsetter

Et siste moment når det gjelder innsattes utbytte av samtale, er hvordan refleksjonen vedvarer i etterkant. En av de innsatte fortalte i intervjuet at han i første omgang ikke hadde skjønt hvorfor han ble så trøtt etter samtale:

Men etter hvert så skjønnte jeg at det må jo være positivt, for jeg bruker hodet mitt. Jeg tenker jo.. Og jeg sitter om dagene og tenker igjennom livet mitt, mer nå enn jeg gjorde før.

Dette er i tråd med Hannah Arendts (Øverenget 2001) refleksjonsteori, hvor hun påpeker at når du åpner opp for refleksjon, så åpnes forståelsen for livet seg, både fortiden og framtiden.

Enkelte innsatte bruker reflekterende samtaler aktivt, for å prøve ut hvordan andre vil reagere på det de har tenkt. Samtalen blir som et laboratorium, hvor de prøver ut sine tanker før de setter de ut i handling:

Jeg tenker på hvordan jeg kan gjøre det og det, og så kan jeg lure til meg litt under samtale, og høre hva de tenker om det. Og så går jeg på cella og bruker lang tid på å tenke, og så sover jeg litt igjen på det, og så kommer jeg fram til at "ja, det var greit". Fordi at jeg er veldig usikker. Som person så har jeg vært veldig usikker alltid.

Gjennom å få forsterket eller justert egne tanker i dialogen med de ansatte, kan den innsattes selvtillit bli bedre og hans bilde av seg selv framtre som mer tydelig. Denne nye selvforståelsen framtrer som det Bateson (1979) vil kalle en distinksjon. Dessuten vil

opplevelser av anerkjennelse virke positivt forsterkende (Honneth 2007). For en annen innsatt sin del ble også cellekameraten en god samtalepartner, som han reflekterte sammen med i etterkant av de reflekterende samtalerne:

Og han kameraten min, han får meg til å.. ja, tenke litt annerledes eller få litt andre argumenter eller.. så kan jeg ta det med meg tilbake til samtalen igjen, da. (...) Så vi sitter liksom litt og plukker på det i ettertid, da. Får fordøyd litt av det han prater om og sånt også.

Her ser vi også hvordan det å få nye begreper og fokus på nye tema gjennom språket, virker inn på de innsattes samhandling.

I spørreskjemamaterialet finnes det også eksempel på at refleksjonene vekker frustrasjon. Selv om en innsatt kan være fornøyd med samtalen, hender det kanskje også at vedkommende blir misforstått? Tom Andersen har vært opptatt av at man ikke skal snakke om det usnakkelige (Bratbo og Bjergborg 2005). I seminarene med de ansatte var det et gjennomgående veiledningstema at de var bekymret for å krenke de innsatte med upassende spørsmål. Det kan også hende at refleksjonene er treffende og vekkende, men at den innsatte trenger lenger tid til å tenke gjennom det som er blitt sagt. Det kom også fram i veiledningsseminarene, at et utfordrende spørsmål som ble reist i en samtale kunne bli gjenopptatt av den innsatte i en senere samtale, etter at han hadde fått tenkt igjennom det på egen hånd.

4.3 Betydning for fengselet

Forholdene i fengselet preges av de reflekterende samtaler på flere måter og på flere nivåer, ifølge de innsatte, løslatte, betjenter og andre ansatte vi har snakket med. At sikkerheten blir høyere trekkes fram som en vesentlig forskjell på institusjonsnivå. Gjennom reflekterende samtaler blir mange innsatte roligere og unngår utagering. På gruppenivå viser både ansatte og innsatte til at forholdet dem imellom blir mer likeverdig i samtalerne, noe som gir en betydelig bedre relasjon. I tillegg beskriver betjentene og andre ansatte at samtalevirksomheten gir dem glede og mening i arbeidet. Sammen med de innsattes utbytte gir dette en innvirkning på individnivå.

4.3.1 Økt sikkerhet gjennom konfliktdemping og forståelse

Blant flere som jobber i Trondheim fengsel er det en kjent oppfatning at reflekterende samtaler kan ha betydning for sikkerheten. Da de ansatte i fokusgruppeintervjuet ble bedt om

å si noe om hvilken betydning reflekterende samtaler i fengslet har, var det også dette de la vekt på. De hadde for eksempel fulgt en mann med reflekterende samtaler gjennom fire år, som de oppfattet at hadde betydelig utbytte av å få snakke seg igjennom frustrasjoner:

Dess flere som får reflekterende samtaler, tenker jeg, desto mer ro i fengslet og vi får roligere avdelinger (...) Altså, den timen han har med oss, den kan være voldsom den, men den har berget ham i mye frustrasjon og mye utagering på avdelingen. Han har jo ikke gjort noe, enda, utrolig nok. (...) Altså, hvis vi kan ta ut sånne problemfanger ved å ta de til samtaler. Det løser veldig mye. Jeg tror også i forhold til bruken av sikkerhetscelle, at vi får mindre av det hvis vi kan løse det på denne måten i stedet for å bruke sikkerhetscelle.

En av de innsatte hadde stadig vært plassert på sikkerhetscelle på grunn av sine sinneutbrudd, men fikk en mye bedre tilværelse etter at han fikk tilbudet om reflekterende samtaler. Han forklarte i intervjuet at han hadde hatt *en veldig vanskelig tid i Trondheim fengsel*, og at det derfor hadde vært avgjørende for ham at noen ville lytte og snakke med ham:

En dag er du glad, så en dag er du bekymret, og det kan ta over alt, så du kan bli helt utslitt. Hvis det ikke var for reflekterende samtaler, jeg skulle bli en dårlig mann. Fordi jeg hadde dette hatet inni meg. Jeg hatet saken jeg ble dømt for (...) så reflekterende samtaler hjelper meg så jeg kan si hva jeg føler (...) de er de eneste folkene jeg kan si alt til. De eneste jeg kan snakke med.

Her ser vi hvordan den innsatte har fått hjelp til å få satt ord på følelsene sine. Det han opplevde som et fastlåst hat ble oversatt til ord, og i denne prosessen fikk den innsatte gjort om følelsene til tanker – de ble begrepsliggjort. Dermed ble det også bevegelse og oppløsning i hatet, i stedet for at dette ble utspilt i aggresjon, vold og trusler.

De ansatte opplever også fra sitt ståsted at bakenfor sinne kan det ligge både frustrasjon, sorg og frykt:

Jeg tror nok at frustrasjon og sorg og mye sånt, det slår ut i sinne. De har ikke noen annen måte å reagere på. (...) Så jeg tror nok at veldig mange som sitter i fengselet som oppfører seg.. de er redde.. De sier jo at når man kommer i fengselet, så setter man på seg en maske. Så de trenger å få av seg den.

Judit Wagner (2006) har i forbindelse med reflekterende samtaler i Kalmar fengsel uttalt at verbal og fysisk utagering kan vitne om manglende evne til å uttrykke seg gjennom språket. Dette får den innsatte øvelse i gjennom reflekterende samtaler, slik at en del tanker og følelser kan komme til uttrykk og endatil bli gjenstand for refleksjon og ettertanke.

Betjentene forteller at reflekterende samtaler har vært en suksess i forhold til *innsatte som er fryktelig vanskelige, hyperaktive, aggressive og veldig innesluttet*. De forteller blant annet om en innsatt som var blitt omtalt som psykopat, og som de alle var redde. De var alltid to betjenter på ham, *han var veldig aggressiv*, men da de tok ham inn til reflekterende samtaler fikk de en annen forståelse.

Men når du har jobbet med mennesker en stund, så ser du jo hva som ligger bak, det er jo sårbarheten. Og når tårene kommer, ikke sant.. Det er jo stort sett bare ei maske, da. Og de historiene han kunne fortelle om sitt liv.. Det er forferdelig mye sårhet i sinne. Det er så mye sorg i sinne. Og de har lært seg, for å overleve så bruker dem sinne. De kan ikke vise noen at de kan grine. Det må være sinne for å kunne holde seg oppe selv. Du vet jo selv, at når du blir redd så blir du sint.

Personer som ikke kommuniserer kan dessuten være i fare for å utvikle psykisk sykdom, som forvirring og i verste fall psykose. Gjennom reflekterende samtaler blir de ansatte kjent med hvilken psykisk tilstand innsatte er i, og kan eventuelt henviser videre til profesjonelle hjelpere. Reflekterende samtaler kan således avdekke psykisk sykdom og styrke sikkerheten for de innsatte, når det gjelder deres mentale helse.

Samtalene kan også virke konfliktdempende i konfliktsituasjoner. Her er det nettopp samtalenens særegne form, hvor både den ytre og de indre dialogene ivaretas, som en av betjentene beskriver som virkningsfullt i så måte:

Konfliktdempende på den måten at du faktisk kan bruke det som et konfliktløsningsmiddel, at du kan ha en samtale hvis det er noen som har en konflikt. For det som er det unike er jo at en skal ikke snakke i munnen på hverandre, men man skal faktisk sitte og høre på hva den andre parten sier, og da kanskje få en forståelse for hvorfor det er sånn. Og da når du får den forståelsen for hverandres problem, så blir problemet som regel borte.

Her ser vi hvor viktig den stramme strukturen i reflekterende samtaler er (jfr kap 1.2). Ved at man fokuserer på å lytte til det den andre sier og deretter reflekterer over hva dette kan bety, er man inne i den hermeneutiske sirkel, hvor ny forståelse kan åpenbare seg (Anderson og Goolishian 1992).

De ansatte fortalte også at noen bruker samtalen til å snakke om hvordan de kan beherske sinnet sitt. I intervju av innsatte og i dialogkonferansen kom det fram at noen hadde blitt inspirert til å gå sinnemestringskurs, og fått hjelp til videre henvisning av de ansatte. Her kan det være snakk om problemer som ikke ville blitt oppdaget, dersom tilliten som etableres i den reflekterende samtalen ikke var tilstede.

En betjent fortalte i fokusgruppeintervjuet at reflekterende samtaler er blitt mer akseptert blant kollegene etter hvert. Han var blitt bedt om å ta inn en innsatt til samtale for å roe gemyttene, noe som tyder på at også kollegene ser at reflekterende samtaler har en virkning. Dette viser at flere enn de involverte opplever at reflekterende samtaler har betydning for sikkerheten.

4.3.2 Relasjon mellom ansatt og innsatt

Omgangsformen i et fengsel blir spesiell, noen bor der og andre jobber der. De som er på jobb har det kanskje travelt og har oppgaver som skal gjennomføres, mens den innsatte er i en annen modus. De er i hver sine verdener og de har sine forestillinger om hverandre:

Det var en innsatt som sa det en gang, og som gjorde meg litt overrasket, om hvordan vi var. Så sa han at «når dere kommer gående nedover gangen på E-bygget, så ser dere ikke oss». For jeg sier at de ser jo ikke oss når vi kommer gående. De overser oss, mener jeg. Men så sier han at «Dere ser oss ikke når vi kommer gående nedover gangen. Akkurat som om vi er borte for dere». Og det overrasket meg (...) Oppfattelsen deres var at de var helt borte for oss. Uvesentlig. Og det sitter igjen.

Når innsatte og fengselsansatte møtes i reflekterende samtaler innvirker det på deres relasjon og syn på hverandre. De reflekterende samtaler blir et møtested for de ansatte og de innsatte, hvor misoppfatninger blir oppklart, noe som kan medføre at de omgås mer naturlig i det daglige. Det å få snakke normalt og hverdagslig – uten rang, gjør noe med relasjonen, som ellers er preget av sanksjoner og beskjeder. De ansatte påpeker at de blir mer likestilte med de innsatte ved å møte dem til samtaler, fordi de her forholder seg mer åpen overfor hverandre. Det å være likestilt var noe de danske betjentene som deltok på dialogkonferansen understreket som noe av det viktigste med samtaler (Viggen og Landrø 2012).

Stemningen etter en samtale beskrives svært ofte av både innsatte og ansatte med ord som: *trivelig, behagelig, god og avslappet stemning, gjensidig tillit, trygghet*, og en av de innsatte uttrykte at han hadde en *god samtalepartner. Jeg føler at de er flinke, de er lette å prate med.* Den gode stemningen skapes av begge parter, ut ifra deres forventninger om at dette rommet skal være annerledes. En av de løslatte beskriver stemningen som å være i en trygg og god familie:

Så satt de og pratet om den samtalen vi hadde hatt. Og da følte jeg det som om de var på en måte et ektepar som satt og spiste middag, og så satt de og pratet om en episode over middagsbordet, og at jeg på en måte var flua på veggen, som fikk høre det litt uavhengig av om.. jeg følte det som om de kunne sagt akkurat det samme om jeg ikke

var der (...) Så det var fryktelig godt for meg å oppleve at de hadde en samtale om meg som var positiv og omsorgsfullt ladet.

Kanskje fikk han en barndomsopplevelse han aldri tidligere hadde hatt? Han var i alle fall klar på at opplevelsen av å bli omtalt positivt hadde stor betydning for ham. Mange av de innsatte har uttalt at de tidligere ikke har blitt sett og hørt, det vil si at de er i underskudd på den grunnleggende formen for anerkjennelse (Honneth 2007). Som i denne informantens tilfelle vil samtale kunne gi en mulighet for å bygge opp selvfølelsen gjennom omsorgsfull omtale. Relasjonen til de ansatte kan således komme inn og representere deler av en relasjon som har vært etterlengtet. Slik kan fortiden bli lettere å bære?

Med bedre relasjon følger gjerne også økt tillit, noe som flere ganger er blitt nevnt av både ansatte og innsatte. Innenfor fengselskonteksten kan det se ut til at de reflekterende samtaler er arena for relasjoner og samspill av mer personlig art. Med Honneth (2007) kan vi si at tilliten som etableres og forsterkes gjennom samtaler kommer av at betjentene møter de innsatte med en anerkjennende og positiv holdning, i tråd med Andersens (2010) intensjon for de reflekterende samtaler. De ansatte undret seg over at det er mulig å få til et så godt tillitsforhold til de innsatte, når de både er betjenter med sanksjonsmuligheter og kontrolloppgaver, samtidig som de deltar i reflekterende samtaler:

De stoler jo hundre prosent på deg til slutt, altså. Og da sier de hva som helst. Men så vet de jo at det er ting som vi må gå videre med... I forhold til fengselsreglementet. Men det er utrolig hvordan tilliten kommer etter hvert som de blir å stole på deg.

Fengselsbetjentenes dobbeltrolle, som voktere og hjelpere, har i mange sammenhenger blitt påpekt, men betjentene selv formidler at de hovedsakelig ser på denne muligheten som noe positivt. Når det gjelder de innsattes holdninger til dette, er det grunn til å tro at de som er skeptiske til betjentenes dobbeltrolle ikke vil inngå i en reflekterende samtale-relasjon.

Beskrivelser fra intervjuene tyder på at innsatte har begynt å se ansatte de samtaler med som velvillige og pålitelige medmennesker, heller enn som fiender og motstandere. Flere av de ansatte har opplevd at de innsatte har endret sitt syn på dem:

Jeg har opplevd, spesielt på samtaler der jeg kommer i uniform. Og du får et blikk til å begynne med. Og ved slutten av samtalen er det sånn «jöss, du er jo menneske du og, selv om du har uniform». (...) Det har jo faktisk slått begge veier også. Jeg har selv også lært å se mennesket bak den innsatte.

Dette forteller noe om hvordan de reflekterende samtaler kan bryte ned barrierer mellom innsatte og ansatte. Den gjensidige forståelsen de har av hverandre utvides gjennom dialogen. Hermeneutikken sier at en må prøve å forstå de ulike aspektene ved en person for å kunne danne seg et bilde av hele mennesket (Sundet 2006). Betjenter har fylt ut mange av undersøkelsens skjemaer for de innsatte, og omtaler dem i meget positive og varme ordelag. Disse utsagnene sier noe om hvordan betjentenes oppfatning av de innsatte formes gjennom å snakke, lytte og reflektere sammen: *Fascinerende å snakke med innsatte. Utrolig intelligent og klar over sin egen situasjon. Opplevde domfelte som ærlig og oppriktig.*

De som har reflekterende samtaler ønsker at flere av de ansatte skal delta, nettopp fordi de ser at forholdet til de innsatte blir annerledes. For eksempel på morgenmøter kan det bli tydelig at det kan være svært ulik oppfatning av innsatte som har deltatt i reflekterende samtaler, nettopp fordi at noen betjenter kjenner disse bedre. Dette var et tema som ble tatt opp til drøfting og veiledning på veiledningsseminarene i kvalifiseringsprosjektet (Viggen og Landrø 2012). Det kan være vanskelig å bli trodd, når man gjennom reflekterende samtaler har fått et menneskelig forhold til en av de innsatte, som ikke har hatt ordentlig kontakt med noen og bare *oppført seg som et dyr*. Da kan man som ansatt bli beskyldt for å være manipulert eller være for «bløt».

De som kjenner den innsatte gjennom reflekterende samtaler kan imidlertid også bidra til å forbedre kontakten mellom de andre ansatte og de innsatte: *Da kan du si «rolig nå. (...) Kanskje du må prøve å møte han på en annen måte, og gjøre noe annet?». Når du vet en årsak bak oppførsel, så kan du behandle folk annerledes.* Når betjentene ønsker å hjelpe de innsatte til å møte bedre forståelse, hender det også at hjelpen kan virke motsatt. Dette er hva en ansatt har skrevet etter en samtale:

Innsatte har akkurat tilbrakt 6 dager på sikkerhetsanstalten. Han fremstår som svært reflektert og motivert for «å gå videre». Vi opplever at innsatte er gjenstand for flere misforståelser. Etter oppfordring fra oss skrev han et beklagelsesbrev etter sist samtale. Det ble tolket som en trussel og innsatte havnet i kjelleren. Utfordrende for oss.

Å få et godt forhold til de innsatte kan være avgjørende for noens framtid. En av de løslatte som vi intervjuet hadde vært ganggutt i fengselet. Han husket ikke så mye fra de reflekterende samtaler, men han husket svært godt at den han pleide å snakke med kom og hilste og småpratet med ham i avdelingen. Han og flere andre beskrev de ansatte de hadde samtalt med

som betydningsfulle personer, fordi de ble møtt med respekt og likeverd. De innsatte har stort behov for å oppleve at de er normale mennesker. Gjennom at de blir anerkjent og tiltalt som det, kan en slik selvforståelse konstrueres, og en ny livsveg kan stakes ut (jfr. Øverenget 2001, Honneth 2007, Nyeng 2000).

4.3.3 Betjentenes reflekterende blomstringstid – «det beste som har skjedd»

Erfaringene formidlet av ansatte i fengselet tyder på at de reflekterende samtaler har gitt dem en del nye muligheter i arbeidet med innsatte. *Så tror jeg generelt at det blir et bedre miljø.* På dialogkonferansen (Viggen og Landrø 2012) var det en gjengs oppfatning at betjentene opplevde det givende å bli kjent med de innsatte: *Det er spennende – en blir bedre kjent og får større forståelse for den innsatte.* En ansatt uttrykker det som en *stor tillitsopplevelse for oss.* Etter at de innsatte hadde ført ordet i dialogkonferansen og fortalt at de følte at de fikk mye gjennom de reflekterende samtaler, fikk de ansatte spørsmålet: Hvordan var det å gi? Og en av dem svarte:

Jeg får lyst til å snu spørsmålet, det er de innsatte som gir oss (..) De gir oss muligheten til å reflektere. Vi gir tid, men det er lite i forhold til det de gir. Dette er toveis og jeg får like mye ut av det som dem!

Muligheten til å reflektere verdsettes som vi ser også blant de ansatte. Arendt (i Øverenget 2001) mener at tenking og refleksjon skaper et frirom fra de umiddelbare omgivelsene, hvor man får nye perspektiver. Dermed vil samtaler også gi de ansatte nye muligheter. Av deltakerne i fokusgruppeintervjuet hadde 4-5 av de seks betjentene arbeidet i fengselet mer enn 20 år. Disse var enige om at dette var det beste som hadde skjedd i fengselet i den tiden de hadde jobbet der.

4.4 Samtalenes betydning på lengre sikt

En av fengselsbetjentene sa i fokusgruppeintervjuet at det er vanskelig å *forske på hva det er som gjør at en person berger, for det er jo så mange momenter.* Det er like fullt noen aspekter som tyder på at reflekterende samtaler har blitt med de løslatte videre i livet. Av de løslatte vi har snakket med har alle hatt en viss positiv endring i sin livssituasjon etter soningen. Noen ser direkte sammenheng mellom samtaler og den positive utviklingen livene deres har hatt. Andre opplever at de selv har blitt annerledes, eller de forteller om endrede relasjoner til sine nærmeste. De som fortsatt var under soning formidlet også en god del som tyder på at

samtalene kan få en betydning i deres liv etter soning. Som fengselsbetjenten sa det: *Jeg tror at dette er med, da, å veie på den positive siden. Det er jeg overbevist om.*

4.4.1 «Det å skape en framtid som er lys»

For personer som har vært straffedømt, er det viktig å ha en plan når man løslates fra fengsel. Et tema som har gått igjen i de reflekterende samtalene er de innsattes livssituasjon, og deres planer og håp for framtida. En av informantene hadde brukt de reflekterende samtalene under forrige soning til å reflektere over hva slags liv hun ønsket å leve, og hvordan hun ikke ønsket å ha det lengre. Når vi intervjuet henne var hun tilbake i varetekt, men hadde likevel hatt en litt annerledes periode ute enn sist:

Ønsket mitt har jo vært at jeg skal ha et godt liv. (...) Og når jeg da sier ifra hvordan jeg vil ha det og sånne ting. "Du er jo egentlig et ordentlig menneske" sant ja. Og jeg dro herifra og fikk ryddet opp hjemme, og fikk vekk alt sånn overfladisk skitt som ikke var mitt en gang. Sant, jeg fikk rensket opp.

I reflekterende samtaler fikk hun tilbakemelding på at hun var et ordentlig menneske, noe som gjorde at hun fikk trua på å ordne opp i bosituasjonen sin. I intervjuet gjenfortalte hun hva hun tenkte den gangen:

Faktisk var det på en såpeoperaserie som jeg så når jeg satt og skulle være nykter hjemme, da. Det var veldig kjedelig, fant jeg ut. (...) Jeg satt å så på det og så tenkte jeg "det er jeg som velger den neste dagen i mitt liv, og da kan jeg velge om jeg vil sitte i sofaen og se på tv med fortrukne gardiner, eller om jeg vil gå ut og prøve".

Hun hadde de siste årene vært inne i en prosess hvor hun stadig tenkte over egen livssituasjon på denne måten, og ifølge henne selv hadde de reflekterende samtalene bidratt til å sette i gang denne prosessen. Etter soning fortsatte hun å reflektere over de betydningsfulle temaene som ble belyst i reflekterende samtaler. Det gjorde at hun etter hvert oppdaget alternative måter å handle på. Den indre dialogen hjalp henne til å se nye forskjeller, som ble betydningsfulle i hennes livsvalg.

Flere utsagn viser til lignende erfaringer av at refleksjonen har gitt nye muligheter og oppfatninger. Her fra et samtaleskjema:

Meget bra. Jeg får vite hva er det jeg egentlig tenker og sier. Hvorfor tenker jeg slik jeg gjør og hvorfor blir negativiteter viktigere enn positiviteter. Nå kan jeg faktisk reflektere over hva jeg tenker og hva jeg sier. Jeg har mye positivt på gang. Men kan lære av fortiden og forandre framtiden. Eller det å skape en framtid som er lys.

Her omtales det som Arendt (i Øverenget 2001) kaller en åpning, hvor man gjennom refleksjon blir i stand til å vurdere fortiden opp mot nåtiden, og dermed også endre sitt syn på framtiden. Ved å få positivt ladede tilbakemeldinger har mange av de innsatte opplevd å få styrket selvtilliten, for eksempel når det gjelder skole, arbeid eller forhold til andre mennesker. Flere av informantene hadde funnet motivasjon til å ta opp skole og utdanning gjennom reflekterende samtaler:

Så jeg klarte liksom ikke å se det med det samme, når jeg sitter i fengsel og klarer å ta eksamen og få bestått og det der. Marthe og hun andre, de sa jo det, at "du må da være stolt av deg selv og det du har fått til. Det er ikke mange som får til det". Da tenkte jeg "nei, kanskje ikke, kult" og så ble det litt sånn. Da ble det liksom motivasjon til å fortsette. Hvis jeg har en dårlig dag i dag, så har jeg kanskje én eller to dager maks, så er vi på'n igjen. Før så kunne det liksom gå en uke eller fjorten dager, og alt var bare..

Denne informanten hadde kommet i gang med høgskoleutdanning i løpet av soningstiden. En annen av de løslatte fortalte om en fengselsansatt som hadde fått stor betydning for ham og gitt ham treon på at kan kunne finne en jobb og et meningsfylt liv. Dette hadde han også lyktes med etter løslatelse.

Alle de løslatte som vi snakket med beskrev, hvordan reflekterende samtaler hadde bidratt til å endre deres oppfatning av dem selv og mulighetene til å skape seg en ny framtid. En av dem hadde hatt svært lav selvtillit da han kom til fengselet, men fikk gjennom samtalene tro på at han hadde akademiske anlegg. Etter løslatelse har fullført videregående skole og studert på høyere nivå ved universitet i flere år. Ved dette ser vi hvor stor forskjell et slikt tilbud kan utgjøre.

4.4.2 «Det handler jo litt om å forandre på seg selv, da»

Som vi har sett i de foregående eksemplene er det både ytre og indre endringsprosesser som er igangsatt som følge av reflekterende samtaler. Status i forhold til bolig, arbeid og skole har endret seg, samtidig som mange har begynt å tenke annerledes. I fokusgruppeintervjuet med betjenter ble det lagt vekt på hvordan refleksjonen gjør en forskjell for de innsatte:

Og hva er det som gjør at de blir så sinte som de er? Ut ifra den redselen som de selv har hatt. Og så blir de kanskje likedan selv, som faren sin eller.. De tenker over det selv, når de begynner å reflektere. Tenker de «hva er det som gjør at jeg også blir sånn, jeg som har opplevd sånne ting».

Forskjeller som kommer til syne gjennom dialogen får innvirkning på ulike måter, for eksempel hadde en innsatt funnet andre reaksjonsmåter i enkelte situasjoner:

Det handler jo litt om å forandre på seg selv, da. Og å forandre innstillinger og holdninger. Og det har jeg begynt å gjøre i stor grad. Væremåte hjemme og.. (...) I stedet for å bli sinna, så tar jeg det helt med ro. Snakke normalt og gi forståelse, og ikke bare skal ha alt på min måte med en gang, men høre på hva de andre har å si.

Flere av de innsatte som har hatt reflekterende samtaler har funnet nye løsninger og måter å tenke på. En innsatt skriver i et samtaleskjema: *Positivt! Jeg så mine egne reaksjonsmønstre når dere snakket sammen. Å lytte til min historie gjør at jeg ser meg selv mer helhetlig og jeg ser løsninger.* En annen skriver: *Ser ting jeg kan takle annerledes, gjennom å høre historien på nytt gjenkjenner jeg gamle atferdsmønstre som jeg ønsker å endre på.* Mens en tredje uttrykker: *Samtalen for meg har vært veldig fin. Det å høre seg selv fra en tredje person, er en fin måte for å prøve på å forandre seg i fremtiden* (jfr. Arendt i Øverenget 2001). Gjennom at den innsatte får høre egne utsagn bli gjentatt kommer disse forskjellene tydelig fram.

I intervjuene kom det fram at både tenke- og talemåte hadde forandret seg hos enkelte av de innsatte som hadde hatt reflekterende samtaler. Språket er ifølge Andersen (2010) formende og det å uttrykke seg gjennom språket bidrar til økt selvinnsett. En av de innsatte forklarer opplevelsen av dette:

Jeg tror at etter at jeg begynte med reflekterende samtaler, så har jeg forandret måten og logistikken å tenke på. Ja, for jeg har blitt.. mye mer omstendig i tankegangen. (...) Hva man klarer å påvirke før og etter. Jeg klarer å.. tenke konsekvens før handling.

Andre beskriver hvordan man kunne oppleve å se seg selv på en ny måte etter å ha reflektert i samtalen:

Jeg går veldig i en prosess med meg selv, der jeg prøver å være litt mer bestemt og standhaftig og vise hvem jeg egentlig er. Så det er vel en sann.. jeg holder på å knuse litt eggeskall og sånt, ikke sant. Jeg vet ikke om. Der har vel sikkert reflekterende samtaler også med det å gjøre, da. Alt jeg har gjort i den prosessen, egentlig, har vel med det å gjøre. Så jeg går i en sann gjennfødelsesprosess, tror jeg egentlig.

På hver sin måte beskriver disse utsagnene hvilke konsekvenser reflekterende samtaler kan åpne for i ulike menneskers liv. Flere av informantene oppgir å ha fått utvidet sitt vokabular og sin evne til å formidle det de tenker og føler gjennom reflekterende samtaler. En av de løslatte opplevde å ha fått bedre evne til å snakke for seg: *Jo, jeg har vel gjerne fått litt mer vokabular, da. Altså, språket har jo forandret seg med det at jeg i det hele tatt bruker ord mer, i stedet for kroppsspråk.*

4.4.3 Relasjoner utenfor fengselet

Relasjoner til familie og andre har ofte blitt komplisert som følge av de innsattes kriminelle handlinger og/eller livsførsel. Reflekterende samtaler har hatt betydning for de innsatte og løslattes forhold til andre på flere måter. En av de innsatte hadde hatt lite med nordmenn å gjøre da han kom i fengsel, og var derfor mistenksom og skeptisk, noe som resulterte i mye uro og utagering. Han brukte mye tid i sine reflekterende samtaler til å nøste opp i disse følelsene og tankene:

Jeg var forsiktig med nordmenn, veldig, veldig forsiktig. Jeg hadde ingen tro på nordmenn. Det var synd. Men nå jeg lærer, gjennom Trondheim Fengsel jeg begynte å lære. Gjennom reflekterende samtaler, som hjelper meg å lære deres kultur. Den reflekterende samtale har hjulpet meg veldig mye til å lære nordmenn, for til meg, det må læres om. Hvis det ikke var reflekterende samtaler, jeg skulle veldig vanskelig lært nordmenn.

Gradvis gjennom samtalene ble opplevelsen av nordmenn og norsk kultur forandret fra ukjent til kjent, noe han beskriver som en god og avgjørende opplevelse for hans del. Gjennom dialogen med de to norske fengselsansatte fikk han forklart sin oppfatning og fikk tilbakemeldinger på dette. I tillegg reflekterte de sammen om alternative måter å takle frykten og forakten på, og gradvis fikk han også tillit til nordmenn for første gang. Her kom noen viktige forskjeller til syne for ham (Bateson 1979), noe som gjorde at det bildet han trodde var uforanderlig forandret seg. Det er grunn til å tro at han tar med seg denne nye erfaringen videre i livet.

Andre fortalte i intervjuene om endring i sine relasjoner til familie, partner og egne barn. En av de innsatte hadde i løpet av sin soning begynt å snakke litt annerledes med sine nærmeste:

Nei, jeg prøver å være mer åpen, som jeg sa, og liksom delta litt. Gjerne snakke litt annerledes med mora mi, og broren min også, og vise at jeg bryr meg og bekymrer meg. (..) hvis jeg har spurt om ting tidligere med min bror som er rusmisbruker og mamma og sånne ting, så tenker jeg at de tenker stakkars meg som sitter og bekymrer meg. Men det er jo ikke sånn det er, det er jo bare å være åpen. (..) Ja, det er bedre at de vet at jeg bryr meg. Så jeg har hatt feil tankegang der feil fokus. Jeg har prøvd å være litt overfladisk.

Slik det blir forklart her unngår enkelte å snakke med sine nærmeste om visse tema, fordi man ikke vil at de skal bekymre seg. Denne informanten hadde imidlertid innsett at det er greit å vise litt mer følelser. Denne erfaringen kan ses i sammenheng med at han hadde opplevd å få positiv respons og dermed også større tro på sin egen formidlingsevne i de reflekterende

samtalene. Den samme forandringen forteller han om i forhold til sine barn, som han i de senere år har hatt lite kontakt med:

Jeg har tatt kontakt med sønnene mine som jeg ikke har hatt kontakt med på noen år. Det har gjort litt med selvtilliten min, for jeg har liksom skammet meg litt for de også. (..) Jeg er nødt til å vise at jeg er faren. Jeg skylder de mye. Jeg har holdt meg vekk, mye av feil grunner også. Jeg har masse å ta igjen og mye å jobbe med.

Et tema som går igjen i samtalene er som nevnt kompliserte familierelasjoner, og betjentene forteller hvordan de har jobbet med dette:

For innsatte som ikke har kontakt med familien sin, så har vi i hvert fall fått til såpass at de har sendt et kort eller tatt en telefon til familie som de ikke har hatt kontakt med på lang tid, og vært kjempeglad for at de i andre enden har blitt veldig glade. Og dermed så har de brutt en barriere. Så kontakten gjenopptas. Det synes jeg har vært fint. (...) Men det er ofte at det må bearbeides over tid og mange samtaler, altså. Men når de kommer tilbake neste gang og sier «vet du, nå har jeg ringt»... det er så herlig. Likedan dette med kortene også, ikke sant. Vi kjøper noen kort og så setter de seg og skriver litegrann og så sender vi de i veg. Og dette er jo sikkert ting som de har tenkt på at de skulle ha gjort. (...) Og når de først har fått til å gjøre det, så er det sikkert et helt kilo som letter.

Ved å fortelle noen om sin fortid og kanskje forsone seg med hendelser som skjedde for lenge siden, kan fortiden bli lettere å bære, og man kan gjenopprette sammenheng i livet (jfr. Taylor i Nyeng 2003, Arendt i Øverenget 2001). Gjennom slike handlinger, som beskrivet i sitatet ovenfor, kan det bli lettere for de innsatte å gjenoppta kontakt med familie og venner, og å ivareta disse relasjonene.

Ifølge fengselsbetjentene dreier mange av samtalene seg også om utfordringer på andre måter, her i et offentlig kontor:

For eksempel når de skal på NAV da. I stedet for å rasere hele kontoret, så kanskje de kan stille et ordentlig spørsmål i stedet. For de har en sånn tankegang som er.. altså, det de ønsker når de kommer dit, det blir nesten verre når de kommer ut igjen... Sitter jo og hører på samtalene de har til diverse kontor, og det er ganske frustrerende å høre på, synes jeg. «Så, hva fikk du ut av denne samtalen?» Ingenting, var bare forbanna og sint og.. Så jeg tror de lærer litt om det å fungere ute også.

Den samme informanten som i foregående kapittel fortalte om et utvidet vokabular, hadde samtidig opplevd at hun utviklet noen nye reaksjonsmønstre i forhold til venner gjennom reflekterende samtaler:

Hvis en skal snakke om venner, så er det vel ikke noe særlig med venner i det miljøet jeg går i, da. Men de som jeg har, de.. jeg har vel skremt de litt med at jeg har begynt å si fra om ting og.. jeg gjør meg veldig mye mer bemerket. Før så var det respekt, for når jeg sa noe så sa jeg det én gang, og hvis jeg hevet stemmen eller noe, så var det

”wops, nå er hun sint, da må vi tie stille”. Sant ja, så jeg har alltid klart å få respekt på et eller annet stadium, med den måten jeg har fremtonet meg. (..) Men jeg har vel aldri klart å sette helt ord på det før, at nå er det nok her, liksom. (..) Jeg får satt ord på ting.

Her viser informanten hvordan språket fra reflekterende samtaler har hjulpet henne i forhold til omgangsformen med venner. I samtalen med oss gjorde hun en ny refleksjon, hvor hun så at hun faktisk har utviklet seg som menneske. Hun innså at hun har fått nye handlingsmønstre ute i sitt frie liv, og mente at dette var en følge av reflekterende samtaler som hun hadde hatt under forrige soning:

Når jeg tenker meg om, så drar jeg med meg veldig mye av det som er å være et menneske, og det å oppføre seg og håndtere andre mennesker og.. Ja, vise det at man har tålmodighet, man kan være et menneske.

Overgangen fra fengsel til frihet er en stor utfordring for mange. Selv om man har klare mål og ønsker om en bedre tilværelse, er det mange sårbarhetsfaktorer. To av de løslatte fortalte om konkrete hendelser hvor de hadde brukt tankegangen fra reflekterende samtaler i sitt eget liv, begge i forholdet til sin partner. Den ene opplevde at hverdagen ble overveldende etter at han flyttet fra fengselet til frigangshjemmet, hvor han endelig fikk begynne å jobbe igjen og fikk helgepermisjoner. Problemet var at han ble for opptatt av egen situasjon og planer, mens samboeren ville inkluderes. Løsningen ble at sosialrådgiveren fra fengselet kom til frigangen og hadde reflekterende samtaler med ham og samboeren, hvor de fikk kommunisert sine tanker til hverandre:

..gjennom ham så fikk vi fram så mye. Ting som hun prøvde å fortelle meg, som jeg ikke skjønnte. Det skjønnte jeg mer av når vi snakket sammen gjennom reflekterende.

Her fikk igjen tredjepersonens rolle i samtalen en helt spesiell effekt, ved å bringe inn alternative perspektiver og forståelsesmåter i samtalen, som for denne informanten og hans samboer virket fastlåst. Slik fikk han nytte av samtaleformen også i overgangen til frihet, noe som for han og hans families del var svært nyttig. Han ville gjerne hatt tilbudet lenger: *Det er noe jeg kunne ha fortsatt med i veldig lang tid, egentlig, for nå så har vi jo lagt alt bak oss og tenker ikke noe mer over det.*

Reflekterende samtaler kan ha betydning for de innsattes relasjoner til andre mennesker. Her har vi sett eksempler på dette i forhold til foreldre, partner, egne barn, venner og offentlige kontorer.

5 OPPSUMMERING OG DRØFTING AV FUNN

I denne delen ønsker vi å føre en oppsummerende diskusjon rundt funnene fra evalueringen av reflekterende samtaler i Trondheim fengsel. Vi trekker her fram fire momenter som har vært spesielt framtrædende, og drøfter disse mer inngående enn det som ble gjort i resultatdelen.

5.1 En unik samtaleform

Samtlige innsatte og løslatte informanter sier at dette er en helt unik samtaleform. Det som er annerledes ved reflekterende samtaler, sier de, er at det kommer tilbakemeldinger og respons fra tredje personen som er til stede, en som har lyttet og ikke deltatt aktivt i samtalen. Dette er et overraskende moment, som hindrer samtalen i å gå inn i automatiske sirkler, slik en samtale ofte gjør, når klienten har klare forventninger om hva behandleren ønsker at han skal svare. De fleste innsatte har møtt hjelpere som har stilt de samme spørsmålene og forsøkt å få dem til å innse behovet for forandring – og svært ofte har helperne gjort dette på samme måte. Derfor blir det spesielt å komme til en samtale som er helt annerledes strukturert.

Klienten, den innsatte, opplever ifølge denne undersøkelsen at det han selv har sagt er blitt oppfattet. Han hører det gjentatt fra en annen person med en annen stemme. Om han ikke selv har trodd at budskapet var viktig nok, vil han ved å høre det fra en annen oppfatte at ordene har betydning. Når dette kommer fra den andre, en person han vet har respekt blant vanlige folk, hører han at det som er blitt sagt er fornuftig. Og i og med at hans uttalelser løftes fram, blir han villig til å se det fornuftige i det.

Betjentene legger vekt på å anerkjenne det som er sagt, når de reflekterer over det de har hørt i samtalen. De ser etter ressurser og det som er de positive elementene i det den innsatte forteller. Og når dette er det som reflekteres tilbake, gir det de innsatte en følelse av å bli sett og hørt med kjærlighet, respekt og anerkjennelse. Gjennom dette får de innsatte hjelp til å akseptere seg selv, slik de er, og da først har de muligheter til å begynne å se utover problemene. Dessuten opplever de innsatte det som befriende og unikt at det er de som bestemmer hva de skal snakke om. Dette er en samtale på deres premisser, sier de. Alt dette virker sannsynligvis inn på klientenes vilje til samarbeid.

5.2 En anerkjennende, fordomsfri og stimulerende samtale

De straffedømte vi har snakket med uttrykker å ha blitt møtt med anerkjennelse i de reflekterende samtaler. På ulike måter forteller de om å ha blitt tatt på alvor og virkelig blitt lyttet til. De har ikke blitt mistenkeliggjort, utredet eller avhørt, derimot har de blitt bedt om å fortelle det de tenker, grubler eller funderer på. En samtale for samtaltens skyld. Mange sier de har savnet å bli lyttet til og å kunne snakke med noen på denne uforpliktende, frie måten, noe også tidligere forskning på området formidler (Friestad og Hanssen 2004, Gotaas og Højdahl 2006, St. meld. 37).

Det å settes i fengsel kan som nevnt innledningsvis oppleves som frihetsberøvende, identitetsnedbrytende og krenkende for den personen det gjelder (Christie 2007, Goffman 2001 [1967]). Man blir nektet en del rettigheter, og det blir gjort tydelig at de handlinger man har begått ikke verdsettes, verken sosialt eller rettslig. Man tilfestes en merkelapp som lovbrøyer, kriminell eller lignende. Fengselskonteksten er i tillegg preget av mer eller mindre upersonlige relasjoner og et sterkt hierarkisk system, og innsatte er underlagt systemets kontroll (Christie 2007). Flere innsatte har opplevd krenkelser tidligere i livet, og er nå i en ny krenkende situasjon.

For mennesker som har opplevd nedverdiggelse og stigmatisering vil det være befriende å møtes med et fokus på ressursene heller enn problemene. Spørsmålene som stilles i reflekterende samtaler er ment å skulle få fram ulike nyanser og tenkemåter, slik at mer enn det åpenbare synlige kommer til syne (Andersen 2010). Passe berørende spørsmål igangsetter refleksjon, i motsetningen til konfronterende spørsmål som gjør at kommunikasjonen lukkes. Informantene i denne studien har beskrevet hvordan fagfolk ofte har en intensjon om å oppnå noe bestemt gjennom samtalen. Dette beskrives som nedverdiggende, fordi det er ingen forventninger om at det de innsatte har behov for å snakke om har betydning. I reflekterende samtaler derimot, fokuserer de fengselsansatte på å følge den innsattes rytme i samtalen, og stille undrende og positive spørsmål. Å møte de innsatte på denne måten innebærer en solidarisk anerkjennelse av deres person og virkelighetsoppfatning.

Erfaringene fra denne undersøkelsen viser at reflekterende samtaler blir en viktig kontrast til det nedverdiggende, kontrollerende og stigmatiserende ved å være i fengsel. Ved å oppleve at noen forstår og bryr seg om hva man sier, kan vanskelige tanker og opplevelser bli lettere å

bære, og man vil kunne få et mer positivt syn på seg selv (Honneth 2007). Det at betjentene fokuserer på en anerkjennende og positiv holdning, har utvilsomt stor betydning for utbyttet av disse samtalene. Opplevelser av krenkelse, frustrasjon og sorg ser ut til å kunne bearbeides og modereres gjennom en omsorgsfullt ladet samtale. Informantene i denne undersøkelsen forteller om gjenvunnet verdighet og selvaktelse, på grunn av samtalepartnernes fordomsfrie reaksjoner og tilbakemeldinger. Her blir den enkelte satt i fokus og får en mulighet til å dele av seg selv, noe som stimulerer individet sitt selvrealiserende potensial (Taylor i Nyeng 2000).

Flere av informantene har beskrevet at en endringsprosess har startet opp gjennom refleksjonene. Mange har gått tilbake i tid i samtalene, til ubearbeidede og vanskelige opplevelser i barndom, ungdomstid eller i sitt kriminelle liv. Noen har blitt henvist videre til profesjonelle behandlere som psykolog, psykiater og sinnemestringskurs. Her dannes det Arendt beskriver som en åpning mellom fortid, nåtid og framtid (Aasen, Marthinsen og Vist 2010). Ved at tidligere hendelser betraktes i lys av nåtidens erfaringer, kan forståelsen av det som har skjedd endres. Reflekterende samtaler er unikt, fordi fortellinger om fortid kan hentes fram og betraktes i et nytt lys, nettopp fordi man er flere til å reflektere. Det å få gjennomgått disse opplevelsene og høre andre bekrefte eller undre seg over dem, har vist seg å få stor betydning for de innsatte. Flere av dem opplevde å få et nytt syn på sin relasjon til andre mennesker. En hadde tatt opp kontakten med sin bror, en annen hadde fått tro på at han kunne gjenoppta kontakten med sine barn, en annen opplevde at han var viktig for arbeidsplassen sin, en annen ville stille sin gamle mor og en annen igjen ville begynne å studere og få seg et yrke. Gjennom samtalene har de innsatte fått et nytt bilde av både fortid og nåtid, og de har fått erfart sosial verdsettelse på tross av tidligere opplevelser av krenkelse og ringeakt, og på tross av de mindre verdsatte handlingene de sitter i fengsel for å ha begått.

5.3 Språket letter kroppslig smerte

Utover den anerkjennende funksjonen og effekten av denne, ser de reflekterende samtalene ut til å ha en betydelig språkmessig funksjon. Informantene vektlegger muligheten til å få satt ord på sine tanker og følelser, som de har båret rundt på og blitt preget av, enten det har gitt seg utslag i depresjon og angst, sinne og vold eller rastløshet og frustrasjon. I intervjuene ble det beskrevet påfallende mange uttrykk for kroppslig uro eller metaforer for dette, som for

eksempel ”hodet koker”, ”klumpen i magen”, ”trykket i hodet”. Følelser som irritasjon, frustrasjon, sorg og sinne må omsettes til ord for å bli mulige å forstå, ifølge Tom Andersen (2010). I intervjuene ble det tydelig at reflekterende samtaler kan gi et utløp for disse ubehagelige tilstandene. Her var det flere faktorer som ble understreket: Som allerede nevnt opplevde de innsatte å bli lyttet til og tatt på alvor. Videre fikk de selv snakke og bruke egne ord. I tillegg fikk de høre sine egne ord bli gjentatt av de andre i samtalen, og de fikk tilbakemeldinger og spørsmål til det de selv hadde sagt. Disse språkmessige skiftene som preger reflekterende samtaler ser ut til å ha hatt stor effekt på de involverte. Både ansatte og innsatte uttrykker at de blir mer bevisste på sine egne ord og uttrykksmåter, fordi språket blir satt i fokus og reflektert rundt. Dette ser ut til å representere noe nytt for de innsatte, så vel som for en del av de fengselsansatte.

Når innsatte i fengsel viser mye til utagerende atferd skyldes dette først og fremst en mangel på andre uttrykksformer, ifølge Wagner (2006, 2009). Mange straffedømte er ikke vant med å bruke ord og begreper for å beskrive følelser og opplevelser, og har gjerne vent seg til å svare mer kroppslig og fysisk. I reflekterende samtaler får de ro og rom for å prøve seg fram med den språklige formidlingsformen. De kan hvile i samtalen (Wagner 2006), fordi man opererer med tydelig skille mellom tale- og lytterposisjonen, slik at de får god tid til å høre på seg selv og sin indre stemme, og de får øvelse i å lytte til andre. Med andre ord ivaretas både den indre og ytre dialogen (Andersen 2010). Når emosjonene blir satt ord på, kan de bli til klare tanker, og de kommer inn i det området som Arendt kaller *tenkning*. Slik blir man i stand til å distansere seg fra de umiddelbare omgivelsene og betrakte disse på nye måter (Øverenget 2001). Mange i undersøkelsens utvalg har påpekt nettopp dette: *Å få muligheten til å fortelle gir fred og ro i sinnet. Å få satt ord på følelser har en frigjørende virkning. Å kunne forklare til noen som lytter gjør det vanskelige litt mindre tungt å bære. Ved å få en stemme og en plass for sin egen fortelling kan den innsatte danne et mer nyansert bilde av seg selv* (Wagner 2006).

Gjennom å fortelle om seg selv, kan de innsatte lettere forstå sitt liv og bearbeide handlinger og opplevelser (Taylor i Nyeng 2000). Den omstendige måten å snakke på i reflekterende samtaler vier god plass til denne forståelsesprosessen, og refleksjonen gjør at en ubegripelig bunt av opplevelser redes ut og nøstes opp, slik Taylor (ibid) beskriver det. Informantene i denne undersøkelsen forteller at de ser seg selv på en ny måte, og flere har opplevd å se

hendelser fra fortiden i et nytt lys. Som Arendt (i Øverenget 2001: 98) sier: «Fortellingen åpenbarer meningen til det som ellers ville framstå som en tilfeldig rekkefølge av hendelser som er umulig å bære». Flere av våre informanter har gitt uttrykk for at de bærer på vanskelige og triste hendelser, som har gjort soningen svært utfordrende. For disse har reflekterende samtaler blitt et vendepunkt, og enkelte har også omtalt det som en redning fra det som kunne utviklet seg til alvorlige problemer.

5.4 Gjensidig tillit og «relasjonssikkerhet»

Blant undersøkelsens informanter vektlegges likeverdigheten i reflekterende samtaler. Innsatte opplever å være likeverdige samtalepartnere med de ansatte, som ellers er deres voktere og kontrollører. Samtalene tilbys ut ifra et likeverdighetsprinsipp, hvor de ansatte inntar en ikke-vitende og undrende holdning overfor det den innsatte forteller (Anderson og Goolishian 1992). Samtalene omtales også som «et frirom», «min time» og så videre. Det ellers så strie hierarkiet løses litt opp, og både ansatte og innsatte opplever å få større tillit, forståelse og respekt ovenfor hverandre. De lærer å se hverandre på nye måter, samtalene gir rom for gjensidig anerkjennelse. Betjentene oppgir også at de opplever å bli verdsatt i samtalene. De gir uttrykk for at det føles bra å kunne skape verdighet i en hverdag av nektelser. Samtidig som deres forståelse av enkeltinnsattes situasjon blir større.

Opplevelsen av gjensidig tillit er framtreddende i undersøkelsens materiale, som noe innsatte og ansatte legger stor vekt på. I de reflekterende samtalene skal den innsatte velge et tema etter eget ønske, og de møtes med forventning om at det de forteller har betydning. De ansatte forholder seg til det konkrete som sies og stiller positivt ladede spørsmål, noe som fremmer tillit og gjør at samtalen åpner seg. I tråd med hermeneutisk tenkning fører den fordomsfrie måten å samtale på til utvidet forståelseshorisont for de involverte (Sundet 2006). Man får en nærere relasjon, og en mer menneskelig oppfatning av hverandre. Mange av de innsatte unngår som sagt å ty til vold eller annen kroppslig utagering etter å ha fått snakket ut.

Virkingen av reflekterende samtaler kan således kalles «relasjonssikkerhet» – fordi ved å gi tid og rom for fortrolige samtaler, blir fengselet et roligere og tryggere sted. Beretningene fra både innsatte, løslatte og ansatte i denne undersøkelsen vitner om at reflekterende samtaler tilfører fengselshverdagen mer ro og balanse. En mer tillitsfull og nærere relasjon mellom

ansatte og innsatte, et pusterom hvor fanger blir hørt og sett og tatt på alvor, og en setting hvor innsatte får utløp for vanskelige tanker og følelser gjennom språket, er sentrale faktorer som bidrar til det vi velger å kalle fengselets «relasjonssikkerhet».

6 AVSLUTTENDE REFLEKSJONER OG VEIEN VIDERE

Reflekterende samtaler ser ut til å ha blitt et viktig innslag i Trondheim fengsel, både for innsatte og ansatte og institusjonen som sådan. Tilbud om reflekterende samtaler i en fengselskontekst kan betraktes som såpass annerledes, at selv en krenket selvrespekt kan gjenopprettes gradvis, slik enkelte av informantene har beskrevet. Innsatte er fratatt mange rettigheter, men opplevelsen av å bli behandlet med respekt og verdighet kan veie opp for noen av krenkelsene som rettighetsberøvelsen medfører.

De innsatte opplever det positivt å bli framsnakket og møtt med respekt og likeverd. De understreker at det er godt å bli sett og hørt. Samtalene gir en mulighet til å komme i kontakt med seg selv og å få satt ord på følelser og opplevelser. Å kunne uttrykke seg med ord og begreper gjør en betydelig forskjell for mange som tidligere har brukt kroppslige uttrykksformer i mangel på språk. Gjennom refleksjonen tenker man også klarere og får en avstand til situasjonen, som gjør at man kan løse opp i fastlåste tankemønstre. Flere snakker om at refleksjonene fortsetter etter samtalene og gir utslag i endring av både tanker og handlinger. Ut i fra variasjonen i denne undersøkelsens utvalg, ser det ut til at samtaleformen kan ha betydning for mange forskjellige typer straffedømte. Vi har sett at utbyttet kan gå på tvers av alder, kjønn, utdanning, etnisitet, kriminell karriere og type lovbrudd.

De ansatte understreker betydningen av å få en god relasjon til de innsatte, og at de kan bidra til at de innsatte får det bedre, at de utvikler seg og trives. Vi ser i tillegg at det er viktig at det er nettopp betjentene og andre ansatte som har disse samtalene, på grunn av den likeverdigheten som oppstår i samspillet. Nettopp denne likeverdigheten muliggjør første steg mot motivasjonen for endring, i motsetning til samtaler der den innsatte opplever å bli observert og diagnostisert.

I forkant av prosjektet var det en gjengs oppfatning om at reflekterende samtaler er positivt for sikkerheten i fengselet, dette er noe som bekreftes i denne undersøkelsen. Hverdagen blir roligere og tryggere gjennom nærheten og tilliten som reflekterende samtaler skaper. Vi har kalt dette for «relasjonssikkerhet».

Våre funn viser at de innsatte kan profitere på reflekterende samtaler på lengre sikt, ved at de har fått utviklet sin evne til å uttrykke seg og reflektere. I neste omgang kan dette være med på å forhindre at de for eksempel utøver vold eller kompliserer sine nære relasjoner.

Ved Honnets (2007) perspektiv har vi sett at ulike former for mellommenneskelig anerkjennelse kan oppstå ved hjelp av reflekterende samtaler. Den primære anerkjennelsen styrkes gjennom tillit og omsorg. Den rettslige anerkjennelsen styrkes ved å fokusere på andre sider ved den innsattes liv enn kriminaliteten. Den solidariske anerkjennelsen gir håp og tro om at vedkommende kan være av betydning for andre mennesker. Og således kan bli en del av samfunnet.

Ved Trondheim fengsel har reflekterende samtaler blitt implementert på en god måte, gjennom ledelsens støtte og interne pådrivere. Som en forutsetning for at reflekterende samtaler skal gå av seg selv, bør det etter vår mening etableres som en del av fengselets faste struktur og aktivitetstilbud. Alle innsatte bør få informasjon om dette tilbudet.

Dessuten bør tilbudet sikres rent faglig. Man kan for eksempel tenke seg at det opprettes et forum som har jevnlige møter, hvor utfordringer og muligheter i forbindelse med reflekterende samtaler blir satt på dagsorden. Dette bør være et forum som ledes av en kyndig person som kan gi veiledning og råd om hvordan de ansatte kan fortsette å gi gode samtaler. Slik vil de ansatte oppleve at de deltar i noe meningsfylt som har anseelse, og noe som gjør at de opplever at de utvikler seg som fagpersoner. Dette er viktig når man skal inneha en utfordrende jobb gjennom mange år.

Det kunne med fordel vært utviklet et undervisningsopplegg om reflekterende samtaler, med teori og treningsmateriale som kan legges opp som pensum ved fengselsskolen.

Videre kan man se at dette tilbudet også kan være nyttig etter løslatelse, og flere av de løslatte i denne undersøkelsen påpeker at de savner en slik mulighet. I løpet av prosjektperioden har det vært forsøkt å gi løslatte et tilsvarende tilbud utenfor fengselet. Dette har vært vanskelig å etablere. Noe som kan skyldes at det er vanskelig for den løslatte å etterspørre et slikt tilbud selv, når han kommer ut av fengselet. Mens han sitter inne er det vanskelig å forstå hvordan livet vil være, når han kommer ut i samfunnet og da kommer i en totalt annerledes situasjon.

Dette på grunn av alle de kryssende forventninger og tilbud han møtes med, når han løslates. Et annet moment er at det ikke ser ut til å være et bindeledd mellom kommunen og de reflekterende samtaler. Til tross for at NAV har kontor i fengselet flere dager i uken, ser det ikke ut til at de som driver med reflekterende samtaler har kontakt med disse helse- og sosialarbeiderne. For å sikre de innsattes muligheter for å få tilbud om reflekterende samtaler etter løslatelse, bør man se på kommunikasjonsleddene mellom de som gir reflekterende samtaler i fengselet og de som gir reflekterende samtaler i kommunen. Dersom det ikke finnes en forbindelse her, bør den utarbeides.

I denne rapporten har vi benyttet mange sitater og referert til deltakerne i undersøkelsen. Vi har brukt innsatte, løslatte og ansattes stemme til å formidle en fortelling om hvordan reflekterende samtaler virker inn på enkeltindividet og fengselsmiljøet i sin helhet.

REFERANSER

Andersen, Tom (1987) The reflecting Team: Dialogue and Meta-Dialogue in Clinical Work. *Family Process* 26 (4), 415-428.

Andersen, Tom (1992a) Mellom-menneskelige forhold, språk og forforståelse. *Fokus på familien*, 20 (1), 33-43.

Andersen, Tom (1992b) Reflections on Reflecting with Families. I: S. McNamee og K. J. Gergen (red.): *Therapy as Social Construction*. London: SAGE Publications.

Andersen, Tom (1999) Et møte – av noen kalt veiledning. I: M. H. Rønnestad og S. Reichelt (red.): *Psykoterafiveiledning*. Oslo: Tano-Aschehoug.

Andersen, Tom (2006) Reflekterende samtaler; min versjon. I: Eliassen, Helge og Jaakko Seikkula (red.) *Reflekterende prosesser i praksis. Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Andersen, Tom (2010) *Reflekterende prosesser. Samtaler og samtaler om samtalerne*. Gylling: Dansk Psykologisk Forlag.

Anderson, Harlene og Harold Goolishian (1992) The Client is the Expert: a Not-Knowing Approach to Therapy. I: McNamee, S. og Gergen, K.J (red.) *Therapy as Social Construction*. London: SAGE Publications.

Bateson, Gregory (1972) *Steps to an Ecology of Mind*. New York: Ballantine.

Bateson, Gregory (1979) *Mind and nature. A necessary Unity*. New Jersey: Hamton Press Inc. Cresskill.

Bratbo, Johanne og Marianne Bjergborg (2005) *Åbne samtaler – snak ikke om det usnakkelige. Interview med professor Tom Andersen og psykolog Jaakko Seikkula*. Video. Århus: Vitensenter for socialpsykiatri.

Christie, Nils (2007) «Sosial kontroll» I: Finstad, Liv Høigård, Cecilie (red.) *Kriminologi*. 4. utgave. Oslo: Pax Forlag.

Fossland, Jørgen og Harald Grimen (2001) *Selvforståelse og frihet. Introduksjon til Charles Taylors filosofi*. Oslo: Universitetsforlaget.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004) Levekår blant innsatte. Fafo-rapport 429.

Giddens, Anthony (1996) *Modernitet og selvidentitet*. [Dansk utgave oversatt av Søren Schultz Jørgensen] København: Hans Reitzels Forlag.

Goffman, Erving (2001 [1967]) *Anstalt og menneske. Den totale institusjon sosialt sett*. [Dansk utgave oversatt av Knud Eilskov] 10. utgave. Viborg: Jørgen Paludans Forlag.

Gotaas, Nora og Torun Højdahl (2006) Evaluering av Brobyggerprosjektet. Arbeid med unge domfelte menn med somalisk og pakistansk bakgrunn. NIBR/KRUS.

Grossen, Hanne (2010) Muntlig kilde. København, Danmark.

Halkier, Bente (2010) *Fokusgrupper*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Halvorsen, Knut (2002) *Forskningsmetode for helse- og sosialfag. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 2. utgave. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Heier, Turid (1995) Det reflekterende team er 10 år. Et språk for hjelpere – hjelpernes språk. En forskjell som gjør en forskjell. I: *Metaforum* 3/1995.

Honneth, Axel (2007) *Kamp om anerkjennelse*. [Norsk utgave oversatt av Lars Holm-Hansen] Oslo: Pax Forlag.

Ianssen, Berit (1997) *Bevegelse, liv og forandring. I Aadel Bülow-Hansens spor*. Oslo: Cappelen Akademisk Forlag.

Kriminalomsorgen (2010) *Kriminalomsorgens årsstatistikk 2010*. Oslo: Kriminalomsorgens Sentrale Forvaltning.

Kvale, Steinar og Svend Brinkmann (2009) *Det kvalitative forskningsintervju*. 2. utgave. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.

Lie, Gro Th. og Inger Granby (2011) *Mennesket bak rusen. Om Selbukollektivets historie, ungdommenes utviklingsprosess og betydningen av anerkjennelse*. Bergen: Fagbokforlaget.

Malterud, Kirsti (2003) *Kvalitative metoder i medisinsk forskning. En innføring*. 2. utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Nyeng, Frode (2000) *Det autentiske menneske. Med Charles Taylors blikk på menneskevitenenskap og moral*. Bergen: Fagbokforlaget.

Postholm, May Britt (2005) *Kvalitativ metode. En innføring med fokus på fenomenologi, etnografi og kasusstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Seikkula, Jaakko (2005) *Åpne samtaler*. Oslo: Tano Aschehoug

Seikkula, Jaakko (2006) Nytt språk for en psykotisk pasient: Reflekterende prosesser og åpen dialog. I: H. Eliassen og J. Seikkula (red.): *Reflekterende prosesser i praksis. Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Seikkula, Jaakko (2008) Nettverk om nettverk – oppstart av et internasjonalt samarbeid for behandling av psykose. I: H. Anderson og P. Jensen (red.) *Inspirasjon. Tom Andersen og reflekterende prosesser*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Shotter, John og Arlene Katz (2008) Om «reflekterende samtaler», «indre samtaler» og «ytre samtaler»: Om Tom Andersens væremåte. I: H. Anderson og P. Jensen (red.): *Inspirasjon. Tom Andersen og reflekterende prosesser*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Stortingsmelding 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn*.

Sundet, Rolf (2006) Reflekterende prosesser – noe mer enn refleksjon? I: H. Eliassen og J. Seikkula (red.): *Reflekterende prosesser i praksis. Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Thagaard, Tove (2009) *Systematikk og innlevelse. En innføring i kvalitativ metode*. 3. utgave. Oslo: Fagbokforlaget AS.

Viggen, Kristin og Tora Landrø (2012) Reflekterende samtaler i fengsel – ansattes erfaringer. I: Lysestøl, Peder Martin (red.) *Sosionomutdanningen i Trondheim 50 år – en utdanning til solidaritet*. Trondheim: Høgskolen i Sør-Trøndelag. Side 197-211.

Wagner, Judit (2006) Fångad av samtal. I: H. Eliassen og J. Seikkula (red.): *Reflekterende prosesser i praksis. Klientsamtaler, veiledning, konsultasjon og forskning*. Oslo: Universitetsforlaget.

Wagner, Judit (2008) Samtale, språk og det skrevne ord. I: H. Anderson og P. Jensen (red.): *Inspirasjon. Tom Andersen og reflekterende prosesser*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Wagner, Judit (2009) Reflections on Reflecting Processes in a Swedish Prison. *International Journal of Collaborative Practices*, 1 (1), 18-30.

Wagner, Judit (2010) Muntlig kilde. Kalmar fengsel, Sverige.

Wenneberg (2002) *Socialkonstruktivisme. Positioner, problemer og perspektiver*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Yin, Robert K. (1994) *Case Study Research. Design and Methods*. 2. utgave. California: SAGE Publications.

Øverenget, Einar (2001) *Hannah Arendt*. Oslo: Universitetsforlaget.

Øvreberg, Gudrun og Tom Andersen (1986) *Aadel Bülow-Hansens fysioterapi. En metode til omstilling og frigjøring av respirasjon*. Tromsø/Oslo.

Aade Brevik, Gunnar (2010) Muntlig kilde, Trondheim.

Aasen, Kristin; Marthinsen, Edgar og Vist, Gunhild (2010) *Tett individuell og helhetlig oppfølging i NAV*. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.

Vedlegg 1: Godkjenningsbrev fra Kriminalomsorgen region nord

Kriminalomsorgen region nord

KOPI

Kristin Viggen
Høgskulen i Sør-Trøndelag
Avdeling for helse- og sosialfag

Deres ref:

Vår ref:
2009/05674-1
004623-7

Dato:
03.03.2009

BEHANDLING AV SØKNAD OM FORSKNING I KRIMINALOMSORGEN VEDR. EVALUERING AV METODIKKEN REFLEKTERENDE SAMTALE

Det vises til søknad av 03.03.2009 der det søkes om å gjennomføre forskningsprosjekt i Kriminalomsorgen ved Trondheim fengsel i perioden vår 2009 – høst 2011.

Forskningsprosjektet skal utføres av høgskolelektor Cand. Polit Kristin Viggen ved Høgskolen i Sør-Trøndelag (HIST), Avdeling for helse- og sosialfag (AHS), Program for sosionomutdanning (PSU). Veileder på prosjektet vil være sosiolog førstelektor Geir Hyrve ved HIST.

Prosjektets målsetting:

Forskningsprosjektet målsettingen er å evaluere hvilken betydning metoden reflekterende samtaler med betjenter og sosialarbeidere har for de innsattes liv og utvikling. Dette må sees i sammenheng med hensikten med reflekterende samtaler.

Problemstillinger som undersøkes:

Medfører Reflekterende samtaler:

- Bedre forhold under soning
- Bedre mulighetene for rehabilitering og tilbakeføring til et vanlig liv etter soning.

Postadresse:
Postboks 2651 Sentrum
7415 Trondheim

Besøksadresse:
Havnegata 2

Telefon: 73 56 16 10
Telefaks: 73 56 16 30
Org.nr: 982348048

Saksbehandler:
Synnøve Sørland

Metode og gjennomføring:

Prosjektet vil gå over perioden februar 2009 – september 2011.

Metoden for datainnsamlingen vil være kvalitativ:

- Deltakende observasjon av reflekterende samtaler i fengslet
- Kort intervju av betjentene i etterkant av observasjonen
- Intervju med innsatte og tidligere innsatte
- Fokusgruppeintervju med betjenter og sivilt ansatte i fengselet
- Analyse av tekst som er skrevet ned umiddelbart etter de reflekterende samtalene

Vedtak

Søknaden innvilges da den vurderes å følge de krav som stilles til forskning i kriminalomsorgen, jf. retningslinjer for behandling av søknader om forskning.

Problemstilling som det søkes forskes på vurderes å omhandle kriminalomsorgen med sikte på å gi etaten ny kunnskap, og kan bidra med å sikre samfunnet informasjon og kunnskap om kriminalomsorgens virksomhet.

Begrunnelse

- Det er innlevert prosjektbeskrivelse i tråd med forskriften pkt. krav til søknaden pkt. 1.
- Det foreligger informasjonsbrev til mulige deltakere i tråd med forskriften pkt. krav til søknaden pkt. 2.
- Det foreligger samtykkeerklæring i tråd med forskriften pkt. krav til søknaden pkt. 3.
- Det foreligger bekreftelse fra faglig veileder i tråd med forskriften pkt. krav til søknaden pkt.4. og forskerne som gjennomfører studie innehar forskerkompetanse i tråd med forskriften pkt. krav til søknaden pkt.4.
- Forskningsprosjektet vurderes til at det ikke er behov for å gi dispensasjon fra taushetsplikten da forutsetningen er frivillig samtykke i alle ledd.

Nedenfor gjennomgås de vilkår som stilles til forsker:**Sikkerhetsvurdering**

- Forskningen skal gjennomføres på en forsvarlig måte og domfelte, innsatte og ansatte skal ikke utsettes for personlige belastninger.
- Forsker skal forholde seg til den enkelte enhets sikkerhetsmessige instruksjoner. Det er opp til den enkelte fengslesleder å vurdere om forskningsprosjektet er praktisk gjennomførbart i

enheten og sikkerhetsmessig forsvarlig. Forsker skal forholde seg til de sikkerhetsmessige tiltak som er påkrevd i gjennomføringen.

- Forsker skal fremlegge det bakgrunnsmateriale og informere enhetene ut i fra deres behov.
- Det kreves at de som i regi av forskningsprosjektet skal gjennomføre samtaler og intervju av innatte og ansatte fremlegger politiattest.
- Dersom forsker ønsker å ta i bruk andre spørreskjema eller belyse andre problemstillinger enn godkjent må det fremlegges ny søknad til Kriminalomsorgen region nord for godkjenning.

Forskers taushetsplikt

Opplysninger forskeren blir gjort kjent med kan være undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13. Forskeren er undergitt taushetsplikt, jf. forvaltningsloven § 13 c. Av § 13 e følger at forskeren plikter å hindre andre i å få tilgang til eller kjennskap til opplysningene. Overtredelse av taushetspliktbestemmelser er straffbart, jf. straffeloven § 121.

Videre er det en forutsetning at forsker blir gjort kjent med lov om personopplysninger (LOV 2000-04-14 nr. 13) med tilhørende forskrift (FOR 2000-12-15 nr. 1265), spesielt § 7.27 i forskrift til personopplysningsloven.

Det er et vilkår at forsker undertegner en taushetserklæring med henvisning til bestemmelsene ovenfor. Slik erklæring utarbeides av den enhet der forskningen skal gjennomføres, her Trondheim fengsel.

Oppbevaring av materiale

Forsker skal påse at innsamlet materiale blir oppbevart på en forsvarlig måte og at det foretas anonymisering av personidentifiserbare opplysninger ved publikasjon. Innsamlet materiale som inneholder personidentifiserbare data, skal makuleres så snart undersøkelsen er avsluttet. Dersom det skal gjøres unntak fra denne hovedregel, må dette godkjennes av Datatilsynet.

Klageadgang

Regiondirektørens vedtak om å anvende taushetsbelagte opplysninger til forskningsformål, kan påklages til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning. Klageretten etter forvaltningsloven kap. VI § 28, omfatter den som ikke får medhold i sin søknad om forskning og den som taushetsplikten er satt til vern for, i denne sammenheng innsatte/domfelte og tilsatte.

Rapportering

Regiondirektøren anmoder forsker om å sende et eksemplar av forskningsrapporten til region nord, til biblioteket ved Kriminalomsorgens utdanningscenter og til Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.

Torill Holsvik Høyem
ass. regiondirektør

Synnøve Holsvik Sørland
rådgiver

Kopi til: Fængselsleder Trondheim fængsel, KRUS og KSF

Vedlegg 2: Godkjenning fra Norsk Samfunnsvitenskapelig Datatjeneste

Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS
NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES

Harald Hårfagres gate 29
N-5007 Bergen
Norway
Tel: +47-55 58 21 17
Fax: +47-55 58 96 50
nsd@nsd.uib.no
www.nsd.uib.no
Org.nr. 985 321 884

Kristin Viggen
Avdeling for helse- og sosialfag
Høgskolen i Sør-Trøndelag
Ranheimsveien 10
7004 TRONDHEIM

Vår dato: 23.03.2009

Vår ref: 20192 / 2 / GRH

Deres dato:

Deres ref:

TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 10.10.2008. All nødvendig informasjon om prosjektet forelå i sin helhet 17.03.2009. Meldingen gjelder prosjektet:

20192	<i>Reflekterende samtaler i fengsel og etter soning</i>
Behandlingsansvarlig	<i>Høgskolen i Sør-Trøndelag, ved institusjonens overste leder</i>
Daglig ansvarlig	<i>Kristin Viggen</i>

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html. Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 31.01.2011, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen

Bjørn Henrichsen

Grethe Halvorsen

Kontaktperson: Grethe Halvorsen tlf: 55 58 25 83
Vedlegg: Prosjektvurdering

Avdelingskontorer / District Offices:

OSLO: NSD, Universitetet i Oslo, Postboks 1055 Blindern, 0316 Oslo. Tel: +47-22 85 52 11. nsd@uio.no
TRONDHEIM: NSD, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, 7491 Trondheim. Tel: +47-73 59 19 07. kyrre.svanaa@svt.ntnu.no
TROMSØ: NSD, SVF, Universitetet i Tromsø, 9037 Tromsø. Tel: +47-77 64 43 36. nsdmaa@sv.uit.no

Vedlegg 3: Informasjonsskriv til informanter

Forespørsel om å delta i en vitenskapelig undersøkelse.

1 Bakgrunn

Reflekterende samtaler har vært tilbudt innsatte ved Trondheim fengsel siden 2004, og kriminalomsorgen ønsker nå å se på hvordan dette virker.

Reflekterende samtaler har som hensikt å være med på å skape gode utviklingsmuligheter for domfelte, - både under soning og etter løslatelse.

2 Problemstilling og målsetting for studien

Målsettingen er å evaluere hvilken betydning *reflekterende samtaler* med betjenter og sosialarbeidere har for de innsattes liv og utvikling.

Medfører reflekterende samtaler:

1. Bedre forhold under soning
2. Bedre mulighetene for rehabilitering og tilbakeføring til et vanlig liv etter soning

3 Metode

Dette er en kvalitativ studie

Metodene for datainnsamlingen vil være:

- Observasjon av 3 reflekterende samtaler i fengslet med
- Kort intervju av betjentene i etterkant om hvordan de oppfattet samtalen
- Intervju 8 innsatte og løslatte som har deltatt på reflekterende samtaler. Intervjuene vil omhandle noen faktaopplysninger og hvilken betydning de reflekterende samtalene har hatt i forhold til livet ditt.
- Ett fokusgruppeintervju med 5-6 betjenter og sivilt ansatte i fengselet. De vil bli spurt om hvilken betydning de tror reflekterende samtaler har for de innsatte, for de ansatte selv, og om samtalene har bidratt til at noe har blitt annerledes i fengselet.
- Analyse av tekst som er skrevet ned umiddelbart etter de reflekterende samtalene. Svar på spørsmålet: "*Hvordan var den reflekterende samtalen for deg i dag?*"

Teksten fra alle som deltar i prosjektet vil være med i tekstanalysen.

Observasjon av samtale vil avtales med innsatt som kan tenke seg det og betjent. Det er ønskelig å ta opp observasjonen på video evt. lydbånd. Når det gjelder å plukke ut de som skal intervjues, vil det bli tatt utgangspunkt i svarskjemaene, som fylles ut etter samtalene og anbefalinger fra ansatte i fengselet. Det betyr at det kun er 8 personer som er med i undersøkelsen som vil bli plukket ut til intervju.

De som intervjues vil kontaktes etter ½ år og etter 1 år etter løslatelse. Intervjuene vil bli tatt opp på lydbånd og kanskje på video fra en anonymiserende vinkel.

4 Frivillighet

Deltakelse i forskningsprosjekter er basert på frivillighet. Den som deltar i undersøkelsen skal kunne trekke seg når som helst. Det skal ikke ha noen

konsekvenser for videre behandling i fengselet, dersom du ikke ønsker å delta, eller trekker deg.

5 Samtykke

Deltakelse i forskning skal være basert på skriftlig samtykke derfor ber vi deg skrive under på samtykkeerklæring.

6 Databehandling/taushetsplikt

Alle data vil bli behandlet konfidensielt, og alle som skal ha kontakt med de innsamlede data er underlagt taushetsplikt i henhold til Forvaltningslovens § 13. Datamaterialet vil oppbevares aidentifisert, det vil si at personlige kjennetegn som navn etc ikke oppbevares sammen med materialet. Etter undersøkelsen 01.07.2012 vil alt datamaterialet anonymiseres, slik at det ikke er mulig å koble datamaterialet til personene lenger. Svaret på spørsmålet etter de reflekterende samtaler vil samles og oppbevares nedlåst ved fengselet.

Det er kun prosjektmedarbeiderne ved Høgskolen i Sør-Trøndelag som skal ha tilgang på datamaterialet. Gunnar Brevik i Trondheim fengsel vil ha tilgang på svarene som er gitt etter de reflekterende samtaler, han vil sørge for en nedlåst oppbevaring.

7 Økonomi

Studien finansieres av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning og Høgskolen i Sør-Trøndelag

8 Etisk og faglig vurdering

Prosjektet er meldt til Norsk samfunnsvitenskaplig datatjeneste (NSD). Kriminalomsorgen, region Nord har godkjent prosjektet og Trondheim fengsel har gitt tillatelse til gjennomføring av prosjektet.

Deltakere i prosjektet er:

Høgskolelektor Kristin Vigger
Høgskolen i Sør-Trøndelag
Avdeling for helse- og sosialfag
Ranheimsveien 10
7004 Trondheim
Tlf. 73559357

Veileder:
Førstelektor Geir Hyrve
Høgskolen i Sør-Trøndelag

Samarbeidspartner ved Trondheim fengsel er:
Seniorrådgiver Gunnar Brevik

Samtykkeerklæring for deltakelse i prosjektet
"REFLEKTERENDE SAMTALER I FENGSEL"

Jeg har lest informasjonskrivet og har hatt anledning til å stille spørsmål. Jeg samtykker i å delta i prosjektet.

Jeg kan trekke meg fra prosjektet når som helst og da vil alt materialet bli makulert.

Sted, dato, underskrift

For innsatte:

Jeg ønsker...../ ønsker ikke.... å bli kontaktet ½ år og 1 år etter løslatelse

Etter løslatelse kan jeg kontaktes på følgende adresse:

Og telefonnummer

ISBN 978-82-7877-221-8